

Makalenin Türü : Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi : 01.05.2025
Kabul Tarihi : 08.10.2025

 <https://doi.org/10.29029/busbed.1689006>



SAFEVİLERDE İDEOLOJİK BİR PROPAGANDA ANLATISI: HÜSEYİN KÜRD-İ ŞEBÜSTERÎ HALK HİKÂYESİNİN KARAKTER MERKEZLİ ROL-KİMLİK ANALİZİ

Veysel BAŞÇI¹

ÖZ

Hüseyin Kürd-i Şebüsterî adlı halk hikâyesi, Safevîlerin hâkim olduğu coğrafyada XVII. yüzyılda ilkin sözlü bir anlatı olarak ortaya çıkmış, XIX. yüzyıldan itibaren ise yazılı şekilde günümüze kadar ulaşmış İran halk edebiyatının meşhur hikâyelerindendir. Tarihsel kimliği tartışmalı olan hikâyenin kahramanı, I. Şah Abbas-ı Safevî iktidarında İsfahan Sarayı'nda tutulan ve mezkûr şahın düşmanlarına karşı saldırılar düzenleyen Şebüsterli Kürt bir pehlivandır. Safevîler dönemi ve sonrasında millî-mezhebî bir anlatı olarak kitleler üzerinde subjektif etki bırakmış bu halk hikâyesinde, Safevîlerin batıda Osmanlı, doğuda Özbek Şeybanîler ve Babürlülerle olan mücadelesi, baskınlar ve sabotaj saldırılar şeklinde konu edilir. Şii-Kızılbaş mantalitesine dayandırılarak Osmanlı ve Sünnî dünyaya karşı bir propaganda anlatısı olarak da işlev görmüş hikâyenin kahramanı, Osmanlı ve Şeybanî toprakları ile Hindistan içlerindeki bazı yönetici ve pehlivanlarla çatışır. Bu yönüyle kahramanın hikâyedeki rolü, Şahnâme'deki Zâl oğlu Rüstem'in rolüyle de benzerlik gösterir. Yavuz Sultan Selim'in de sıklıkla anıldığı hikâyede Kaplan, Ömer ve Gazanfer Paşa ile Hürmüz Karânî, Ömer Bahadır, Hasan ve Osman Çelebî, Behzad, Fazzal Han, Sasan Frenkî gibi Osmanlıyı temsil eden varlığı meçhul hayalî pehlivan ve karakterlere de yer verilmiş, hikâyenin protagonistinin bu hayalî karakterlerle birebir karşılaşmaları ve çatışmaları anlatılmıştır. Bu çalışmada, uzun yıllar Safevî ve Kaçar coğrafyasındaki edebî mahfillerde ve kahvehanelerde meddah geleneğiyle aktarılmış olan söz konusu hikâyenin kavramsal çerçevesi ile semantik yönlerine değinilmiştir. Başta hikâye kahramanının tarihsel Kürt kimliği olmak üzere, hikâyedeki Osmanlıyı temsil eden karakter ve stereotipler üzerinden Sünnî-Osmanlı algısı ve imajı incelenmiş, Osmanlı-Safevî rekabetinin gölgesinde şekillenmiş bir halk hikâyesindeki Osmanlıların rol-kimlik analizi ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: İran halk edebiyatı, Safevî ideolojisi, Osmanlı algısı, Kimlik-rol, Hüseyin Kürd

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, veysel.basci@batman.edu.tr, 
<https://orcid.org/0000-0003-1525-0355>

Article Type : Research Article
Date Received : 01.05.2025
Date Accepted : 08.10.2025



<https://doi.org/10.29029/busbed.1689006>



AN IDEOLOGICAL PROPAGANDA NARRATIVE IN THE SAFAVİD ERA: A CHARACTER-CENTRED ROLE-IDENTITY ANALYSIS OF THE HOSSEİN KURD-İ SHABİSTARİ FOLK TALE

Veysel BAŞÇI¹

ABSTRACT

The folk tale of Hossein Kurd-i Shabistarî ranks among the most prominent narratives in Iranian oral tradition. Originating in the 17th century as an oral composition within Safavid domains, it was later transcribed from the 19th century onwards, surviving into the modern era. The protagonist—a historically ambiguous figure—was a Kurdish wrestler (pahlevan) from Shabistar, retained at the court of Shah Abbas I in Isfahan and charged with eliminating the Shah's political adversaries. Functioning as an ethno-sectarian narrative during and beyond the Safavid period, this tale exerted considerable ideological influence. It frames Safavid conflicts—against the Ottomans in the west, the Uzbek Shaybanids in the east, and the Indian Mughals—through the lens of covert sabotage operations. Rooted in a Shī'ī-Qizilbāsh worldview, the story served as a polemical instrument against both Ottoman and broader Sunni political entities. The protagonist's confrontations with Ottoman and Shaybanid officials, as well as wrestlers in the Indian subcontinent, structurally parallel the heroic archetype of Rostam, son of Zal, in the Shāhnāma. The narrative frequently references Sultan Selim I while incorporating fictional Ottoman antagonists including Qaypān, 'Umar, Ghazanfer Pasha, Hurmuz Karānī, 'Umar Bahādur, Hasan and 'Uthmān Chalabī, Behzād, Fazzāl Khān, and Sāsān Farangī whose encounters with the protagonist reinforce the tale's ideological contours. This study examines the conceptual framework and semantic dimensions of a narrative transmitted through the meddāh (public storyteller) tradition in Safavid and Qajar-era literary circles and coffeehouses. By analysing the protagonist's contested Kurdish identity and the stereotypical representations of Ottoman figures, it explores the construction of anti-Sunni/Ottoman imagery within a folk tradition shaped by Safavid-Ottoman rivalry. Ultimately, it presents a role-identity analysis of Ottoman portrayals in this polemical narrative.

Keywords: Iranian folk literature, Safavid ideology, Approach to the Ottomans, Identity-role, Hossein Kurd.

¹ Assistant Professor, Batman University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Fundamental Islamic Sciences, veysel.basci@batman.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1525-0355>

1. GİRİŞ

Kimlik, birey ve toplumların niteliğini, dış dünyayı algılayış ve kavrayış düzeyini, geçmiş ve gelecekte kendisini nerede ve nasıl gördüğünü belirleyen ve bu manada onu/onları diğerlerinden ayıran en önemli karakteristik özelliktir. Bu özellik birey ve toplumun ortak noktalarını gösterdiği gibi farklılıklarıyla beraber belli başlı niteliklerini de açıklayan parametrelerin başında gelir. Kimlik, toplum ve bireyin bütün karakteristik özelliklerini kendisinde barındıran, hayat tarzını, dinî, mezhebî, sosyal, siyasal, ekonomik vb. tercihlerini ifade için de kullanılan en etkili tanımdır. Tarihsel süreç içerisinde şekillenebilen, değişen veya dönüşebilen devimsel bir olgu olup Ahmedzade'nin de (2004, s. 19) belirttiği gibi “tamamlanması mümkün olmayan” bir etikettir. Bu etiket bireyin ya da toplumun “benlik inşasına” etki ettiği gibi bu benliği var eden süreçlerle de alakalıdır (Sözen, 1999, ss. 19-20). Kimliği var eden bu değişken süreç ve etmenler, algı, anlayış, tarih, gelenek, siyaset, din, ekonomi, sanat gibi temel kategoriler şeklinde belirlenir ve kendini var etme aşamasında bu temel kategorilerin belirlenmesiyle karşılaşarak, toplumsal sürekliliğin bir uç göstergesi haline gelir (Alver, 2006, s. 33).

Toplum ya da birey kimliğinin oluşmasındaki en temel alanlar arasında ise kuşkusuz edebiyat ve edebî metinler önemli bir yer tutar. Edebî anlatıların bir halkın kimliğini oluşturma işlevi ve bu süreçteki merkezi rolü de tartışılmazdır. Zira toplumsal ve bireysel kimliklerin formasyonlarla oluştuğu tarihsel süreç içerisinde her halkın benzer kültür göstergelerinden kaynaklı, kimlik ve kültürünün bir sonucu ya da yansıması olarak edebî metinleri ortaya çıkar. Ortaya çıkmış edebî metin ya da folklorik anlatılar arasında en önemli yeri tutan da kuşkusuz o halkın kendine özgü yaşam kültüründen zuhur etmiş, o halkın kolektif aklının bir sonucu olarak yazılı veya sözlü ortaya çıkmış halk hikâyeleri veya halk destanlarıdır. Halk hikâyesi veya destanlarının genel karakteristik özellikleri ve işlevleri ise bir hayli zengindir. Bunların zengin işlevselliğini, “psikolojik, ben merkezli, araçsal, oyun ve eğlence amaçlı, ekonomik, toplumsal, siyasal veya daha çeşitli eş güdümsel işlev yönleriyle” ele almak mümkündür (Güvenç, 2022, ss. 65-79). Halk hikâyelerine yansıyan bu zengin işlevsel çeşitlilikte hikâyelerin ana karakter veya kahramanlarının teması ise bir hayli önemlidir. Zira bir hikâyenin temel argümanı en başta o hikâyenin ana karakter(ler)i etrafında şekillenir. Çünkü hikâyede kahramanın kültürel, millî ya da dinî idealler uğruna mücadelesi söz konusudur (Karpas, 2009, s. 17) ki bu mücadele, hikâyenin olay örgüsü boyunca gerçek yahut temsili kimliklerle işlenerek hikâye karakterinin tinsel eylemleriyle ilişkilendirilir. Ana karaktere yüklenmiş bu kimlik-rol hikâyeye didaktik ve eğitsel yönleri dışında kültürü hâkim kılma ve ritüeli canlı tutmayla birlikte sosyo-siyasal, sosyo-dinî bir işlevsellik de katar. Zira gelenekle şekillenmiş her hikâyede, ritüel boyutlu yaşama dair unsurların tamamı, çeşitli işlevleri yerine getirmeleri için üretilir. Sosyo-siyasal, kültürel ve dinî etkenlere bağlı olarak üretilmiş herhangi bir unsurun, hikâyelerdeki işlevi farklı olsa da kahramanın temsil ettiği bu yöndeki bir kimlik, hikâyeyi siyasal bir malzeme olarak kullanmaya hazır ve nazır hâle getiren en etkili öğelerden birine dönüştürür. Ve bu durum da hikâyeyi, sanat ve edebiyattan ziyade ideoloji veya siyasete yaklaştırır. Nitekim edebiyat ile ideoloji arasında da son derece kuvvetli bir bağ söz konusudur. Sanatın çıkarıcılığı, gerçekle ilişkisi, işlevi ve toplumsallığı, antik Yunan edebiyatındaki dönüşüm hikâyelerinden beri görülen bir durumdur. Edebiyatın edebî metinlere giydirilmiş kimlikler bakımından, ideoloji ile siyasetin güdümünde geliştiği sayısız örnek söz konusudur. Öyle ki Althusser'in, edebiyatı ideolojinin bir aygıtı olarak göstermesi bu durumu somutlar niteliktedir (Şener, 2020, ss. 85-86). Edebî metinler ya da edebî sözlü aktarımlar, tarihten bağımsız ol(a)madıkları için de millî ve dinî kimlik oluşturmada kullanılan en etkili araç haline gelebilmektedirler.

İran halk hikâyelerine edebiyat ve ideolojinin bir yansıması ve dahi araçsal işlevselliği açısından bakıldığında, dinî ve mezhebî betimlemelere sahip metinlerin, kozmopolit Safevî toplumunda millî-İranî kimlikler olarak ortaya çıktığı sayısız örnekler görülecektir. İran edebiyatındaki *Semek-i Ayyar*, *İskendernâme*, *Rüstemnâme*, *Darabnâme*, *Ebû Müslimnâme*, *Emir Erselân-ı Namdâr*, *Şirûyenâme*, *Muhtarnâme* ve *Hamzenâme* gibi kolektif İranî aklını yansıtan, dinî-mezhebî ve siyasî belleğinin göstergesi olan hikâyelerin alt ya da üst metinlerinde söz konusu bu İranî kimlik ziyadesiyle hissedilir. Bu hissiyatta “ötekiyi” bir düşman olarak gören yaklaşımlar ise bir hayli fazladır. Geçmişten tevarüs etmiş bu yaklaşımın, Fırdevsî'nin (ö. 1023) *Şahnâme*'sindeki millî kimlik ve millî hamaset oluşturan “benin”, kendi kimliğini yaratırken “ötekini” meydana getirilmesi duygusuyla başladığını söylemek de pekâlâ mümkündür (Hatibî, 1385, s. 69). Nitekim *Şahnâme*'de başta Makedonyalı İskender ile Selefikiler olmak üzere, Arap ve Türk gibi İranî olmayan ötekiler (An-İranî ögeler), daima birer düşman hatta zararlı ve ehrimenî varlıklar olarak tasvir ve tasavvur edilmişlerdir (Riyahî, 1387, ss. 178-193).

Tarihsel süreçte İran halk edebiyatında meddah anlatılarıyla birlikte ortaya çıkmış hikâyelerse, klasik İran edebiyatının elitistler için üretilmiş yazılı edebiyatından farklı olarak İran'ın sosyo-siyasal tarihini anlamak için önemli birer parametre görevi görmüşlerdir. Halkın güzel vakit geçirmesi için üretilmiş bu hikâyeler, avamın kültür seviyesine, dinî ve siyasî düşüncesine inebilen, onlarla aynı dili yakalamış, kendi devrinin dinamiklerindeki gelenek ve göreneklerini aksettirirler. Hikâye anlatıcıları tarafından rivayet edilen halk hikâyelerindeki kahramanlar da bazen tarihî karakterlerden seçildikleri için bu tür eserlerin tarihî olay ve olgularla ilişkilendirildiği de olmuştur. İran halk edebiyatı kanonu içerisinde ortaya çıkmış işbu halk

hikâyelerinden birisi de makaleye konu Hüseyin Kürd-i Şebüsterî adlı hikâyedir ki İranlılar tarafından Osmanlı ve Özbek Sünnîlere karşı sözlü bir propaganda hikâyesi olarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Hüseyin Kürd-i Şebüsterî adlı halk hikâyesinin incelemesine odaklanan bu makalenin amacı, spesifik bir halk hikâyesindeki sosyo-siyasal yaklaşımlardan kaynaklı dinî, mezhebî ve millî yönelmeleri tespit ve kimlik faktörünün hikâye karakterlerinin davranışlarındaki rolünü analiz etmek ve hikâyeye giydirilmiş işbu millî-mezhebî yaklaşımın Osmanlı-Safevî rekabetine etkisini incelemektir. Kimlik faktörünü temel varsayım olarak belirlemiş bu çalışmada, hikâyedeki Osmanlı – Türk ve Sünnî kimlikli karakterler ile hikâyenin başkahramanı üzerinden de onun Kürt kimliğinin değerlendirilmesi ve bu husustaki tartışmaların irdelenmesi makalenin başlıca hipotezi olarak belirlenmiştir.

2. HİKÂYE HAKKINDA GENEL BİLGİLER

İran halk edebiyatında *Hüseyin Kürd*, *Yetimnâme*, *Hüseyinnâme*, *Cengnâme*, *Pehlevannâme* ya da *Hüseyin Kürd-i Şebüsterî* gibi isimlerle anılan bu hikâye, Farsça yazılıp anlatılmış destansı bir halk hikâyesidir. Zâl oğlu Rüstem ile Ebû Müslim-i Horasanî hikâyelerinden sonra İran sahasında en beğenilen, en popüler hikâyedir. Hikâyede saf ve naif birisi olmasına rağmen insanüstü güçlere sahip, savaş işleri ile sosyal ilişkilerde oldukça yetenekli Hüseyin Kürd karakterinin nisbesinden Şebüsterî olduğu düşünülmüşse de hikâyede kahramanın bu şehirden olduğunu gösteren herhangi bir bilgi veya işaret yoktur ve hikâyede kendisinden sadece *Hüseyin-i Kürd* diye bahsedilir. Hikâyenin *Yetimnâme* hikâyeleriyle benzerliği bir hayli fazla olsa da özellikle İran’da *Hüseyin Kürd-i Şebüsterî* adıyla şöhret bulmuştur (Caferpûr, 1401, s. 74). Bu hikâyeden kaynaklı sözün uzamasına binaen söylenen, *kıssa-i Hüseyin Kürd tarîf kerden / Kürt Hüseyin hikâyesini anlatmak* gibi darb-ı meseller bugün bile İran toplumunda sıklıkla kullanılan meseller arasındadır. Hikâye 1967 yılında Hüseyin Kürd adıyla sinemaya da uyarlanmış, çocuk kitaplarından yetişkin edebiyatına kadar çeşitli sanat eserlerinde de kullanılmıştır (bkz. <https://124.im/4UZ6h0>). Hikâye, Safevîler döneminden itibaren sözlü anlatımlarla günümüze ulaşmışsa da 1839 ve 1841 yılları arasında iki farklı nüsha halinde yazıya aktarılmış bir hikâyedir. Bu ilk yazılı versiyonlarını 1849 ila 1887 yılları arasında Hindistan ve İran’daki müteaddit taşbaskıları izlemiştir (Anonim, tarihsiz, s. 1-154). Zamanla anonim bir halk hikâyesine dönüşmüş bu hikâyenin anlatıcısı gibi yazılı versiyonlarının müellif ya da müstensihleri de belli değildir. Hikâyenin gerek söz konusu taş baskılarında gerekse sonraki yıllarda yayınlanmış versiyonlarında Kaçar dönemi minyatürlerine de rastlamak mümkündür (bkz. Ek- 1-4). İran’daki yazma nüshaları dışında hikâyenin bugüne kadar tespit edilmiş en eski nüshası, 1839 yılına tarihlenmiş olan St. Petersburg Rusya Bilimler Akademisi Asya Dilleri Enstitüsü’ndeki nüshadır. Söz konusu nüsha, İreç Efşar ve Mehran Efşarî tarafından 2005 yılında Tahran’da eksiksiz neşredilmiştir. Ancak hikâyenin yazma nüshaları arasında farklılıklar olduğu çeşitli ilmî çalışmalarla ortaya konmuştur (Caferpûr, 1401, s. 73-90). Hikâyenin Efşar ve Efşarî tarafından neşredilen söz konusu matbû nüshası toplam 383 sayfadır. Yazma nüshalar ile taş baskıları arasında eksik ya da fazla bölümlerin olduğu da görülür. Hikâyeye ilgili bugüne kadar çeşitli akademik ve bilimsel çalışmalar da yapılmıştır ki makalede bu çalışmaların birçoğundan istifade edilmiştir.

Hikâyenin en önemli yanı eğlenceli ve akıcı bir anlatıma sahip oluşudur. Hikâye metni kalıplaşmış tekrar ifadelerle doludur ve bunların çoğu İran halk hikâye ve destanlarında sıklıkla görülen geleneksel kalıp cümlelerdir. Örneğin, “raviyân-ı ahbâr, nakilân-ı asâr, muhaddisân-ı rûzigâr ve tutiyân-ı şeker-şiken (tatlı dilli papağanlar) şöyle rivayet ederler ki...” ya da “gel ve birkaç kelime de filanca kişiden dinle”, “şimdi onları orada tut ve gel filancanın sözlerine kulak ver” yahut “el-kıssa” şeklindeki formlara sahip, başlangıç ve giriş cümleleri olarak da kullanılan bu geleneksel kalıp cümleler, aslında anlatılacak hikâyenin gerçeklik boyutuna vurgu yapmakta, dinleyici ya da okuru hikâyenin atmosferine hazırlamakta ve anlatının güvenilir kaynaklardan çıktığını vurgulayarak, geçmişe ait bir hikâyeyi kısmen tiyatral şekle dönüştürmeye yöneliktir. Nitekim kahvehane ve köy meydanlarında kâh perde üzerinde icra edilmek suretiyle de anlatılagelmiş bu hikâye, dinleyiciyi kendi zevk ve tercihine göre hikâyenin içine çekmektedir. Hikâye, birçok halk hikâyesi gibi destansı bir içeriğe sahiptir ve bir destan türü olarak da sınıflandırılmıştır. Hikâyedeki maceralarda olağanüstü olaylar, fantastik ve doğaüstü hususlar abartılı şekilde göze çarpar (Dehnevî & Penderî, 1390, s. 152). Hikâyenin dili tamamen çarşı-pazar yani halk dilidir ve oldukça fazla tanımlayıcı fiillere sahiptir (Fethi, 1400, s. 65). Hikâyede son derece yalın ve anlaşılır toplam 36 kıt’a amiyâne şiirde vardır. Bu şiirlerin dışında lokal ölçekli aşk hikâyelerine de yer verilmiştir ki hikâyenin bu kısımlarına ait dilin, kahramanlık dilinden lirik aşk hikâyeleri diline yaklaştığı görülür. Bu açıdan da folklorik sözlü edebiyat metinleri arasında da değerlendirilir (Mahcûb, 1386, ss. 259-262). Hikâye ayrıca şöhret bulduğu batı İran coğrafyası başta olmak üzere bu coğrafyaya komşu halkların sözlü edebiyatına veya folklorik hikâyelerine de yansımıştır. Bu minvalde Ermeniler, Beluçlar, Kürtler ve Azeriler arasında Hüseyin Kürd-i Şebüsterî karakterini andıran kimi tarihsel karakterlerin çeşitli kahramanlık anlatıları da olmuştur. Örneğin Beluç sözlü edebiyatındaki aynı isimdeki kahraman ile (Boyajian-Surenianst, 2007, ss. 249-251) Kürtçedeki *Hüseynê Kurdê Şah* adlı sözlü hikâyede de makaleye konu kahramanın maceralarına benzer kahramanlık anlatılarıyla ortak özellikler mevcuttur (Yıldız, 2017, ss. 202-203).

Hikâyedeki aslî karakterlerin Azerîlerin yoğun yaşadığı bölgeden olması ayrıca hikâyenin merkez şehirlerinden birinin de Tebriz oluşu hasebiyle, hikâyede sıklıkla Türkçe kavram, ıstılah, söz dizinleriyle, Türkçe küfür ve hakaretlere de (efendi, ocak, aslan, tutsak, koçak, genç oğlan, kafir kızı, öldüm-öldürüm, oldum-oldurum, kardaş, çeleb, çelebî, avrat, tut ki ölmürem vb.) rastlanır. Ayrıca hikâyede “Kak / Kekê / Kakê” gibi Kürtçe hitap şekilleri de vardır. Bununla birlikte hikâyede bir hayli hakaret ve ağır küfürlerde (it, haramzade, veled-i zina vb.) mevcuttur ve özellikle kahramanların dövüş esnasında karşılıklı okudukları recezlerde müstehcen ifadelerde kullanılmıştır. Öyle ki İran halk hikâyelerine dair yapılan kimi çalışmalarda, “Emir Erselân’ı okursan hayalperest, Hüseyin Kürd-i Şebüsteri’yi okursan küfürbaz olursun” şeklinde değerlendirmeler bile yapılmıştır (Bayat vd., 1398, ss. 102-104). Hikâye kahramanların tanıtıldığı kısımlarda ise özellikle Osmanlılar aşağıdaki örnek pasajlardan da görüleceği üzere bir hayli aşağılanmış ve tahkir edilmiştir:

O karanlık gecede, Osmanlıya ait kafataslarının yere düşerken çıkardığı takur tukur sesler göğe yükselmişti. Osmanlı cemaati sabaha kadar it gibi uyuyamamıştı (Dehnevî & Penderî, 1390, s. 158).

Kimdir bu Seyyid diye sordu. Dedi ki; İsfahân’da gözü kulağı Osmanoğlu’nun ocağında olan dokuz yüz otuz kişiyi kiremit ocaklarında yakan kişidir (Efşar & Efşarî, 1393, s. 23).

Hikâyenin sert mizaçlı, kabadayı ve mert kişiliğe sahip başkarakterinin aksine kimi yan karakterlerde avamî ve her türlü söz zarafetinden ve öz kontrolden yoksun hatta bazı yerlerde esrar kullanıp ayyaşlık yapan özellikler de göze çarpmaktadır (Serverî, 1399, s. 127-129). Hikâye karakterleri arasında pehlivanlık/yiğitlik ve civanmertlik terminolojisine sahip ifadeler sıklıkla kullanılır (Serverî, 1399, s. 115). Örneğin bir aşağılama yöntemi olarak “saç kazımak ya da saç/bıyığı usturaya vurdurtmak” hikâyede önemli bir betimleme olarak kullanılır. Sünnî yerine dört halifeye nispetle dört dost manasına gelen “Çar Yarı /”, pehlivan yerine “yetim”, Ali b. Ebû Talib’in velayetini ikrâren şahadet getir yerine “kelime getir” şeklindeki Şii avam halkın hoşuna gidecek bir takım özel kavramlardan da istifade edilir. Ayrıca eserin yazılı versiyonunda, “hak ile batıl pehlivanlarının savaşı” şeklinde ara başlıklar atıldığı da görülür (Efşar & Efşarî, 1393, s. 25) ki hikâye bu yönüyle siyasî tandanslı mezhebî bir metin haline getirilmiştir. Bu yönüyle olsa gerek hatta bazı kaynaklarda hikâyenin Safevîlerin mezhep manifestosu olduğu yönünde değerlendirilmeler dahi yapılmıştır (Heyrendiş & İbrahimi, 1391, s. 43).

3. HİKÂYENİN OLAY ÖRGÜSÜ, HÂKİM BAKIŞI VE BİÇEMİ

Tarihsel gerçeklik ile efsanenin sınırında yer alan hikâyenin (Mahcûb, 1386, s. 116) olay örgüsü birbiri ardınca gelen destansı bir kahramanlık hikâyesinin zincir kompozisyonundan oluşur. Her macerada bir aslı kahraman öne çıkar. Baş kahraman Hüseyin Kürd-i Şebüsteri’nin hikâyeye dahil oluşuyla birlikte hikâyenin seyri değişir ve bundan sonra tüm maceraların odağında Kürd Hüseyin yer alır. Hikâye, I. Şah Tahmasb’ın (ö. 1576) ölümünden sonra küçük yaşına rağmen Safevî tahtına oturan I. Şah Abbas-ı Safevî’nin (1587-1629) Sünnî-Özbek Ubeydullah Han (ö.1539) tarafından öldürülmek istenilmesiyle başlar (Azizifer, 1397, s. 171). Bunun üzerine Şah Abbas, Seyyid Mir Bakır Acorpez liderliğindeki bir grup özel savaşçısını Özbek-Şeybanîlerin kontrolündeki Belh şehrine gönderir ve intikam saldırıları düzenletir. Grup, Şeybanîlerin hâkim olduğu şehirlerde Sünnî yöneticileri aşağılayan bir takım eylemlerden sonra Safevî topraklarına geri döner. Ancak Özbek topraklarını tamamıyla ele geçiremeyen ve Türkistan ile Orta Asya bölgesinde Şiiliği teşvik edemeyen Şah Abbas Özbek-Şeybanîlerin hışmına uğrar. Şah Abbas’ın bu ilk saldırısından sonra Safevîlerle Özbekler arasında karşılıklı saldırılar devam eder. Ubeydullah Han’a bağlı “Halhal Han” adındaki komutan, maiyetindeki özel bir grup savaşçıyla birlikte Şii-Safevî topraklarına sızar ve Safevî tahtında oturan Şah Abbas’ın kellesini Ubeydullah Han’a götüreceğine dair ant içer. Ancak o ve maiyetindekilerin saldırıları başarısızlıkla sonuçlanır. Durumu kendi açısından tehlikeli gören Şeybanîler bu sefer “Babraz Han” ve “Ahtar Han” liderliğinde iki ayrı grubu intikam için Safevî topraklarına gönderir. Babraz Han, adamlarıyla önce Tebriz’e girer, şehrin darphanesini yağmalar, çok sayıda insan öldürerek şehirde korku ve kaosa neden olur. Safevîlerin Tebriz Beylerbeyi olup Dunbulî Kürtleriyle de akrabalık bağı bulunan ve Şahbende Han-ı Dunbulî’yi (1617-1625) himayesinde büyüten (Pekol, 2023, ss. 67-68) II. Pir Budak Han-ı Pörnek (1612-1617) ve askerleri ise Babraz Han ve adamlarıyla baş edemez. Bu esnada Tebriz’deki pehlivanlar bölüğünün reisi olan Mesih Dükmebend-i Tebrizî savaş sanatıyla eğittiği gözde savaşçısı Hüseyin Kürd-i Şebüsteri’yi Pir Budak Han’ın huzuruna getirir ve okuma yazma bilmemesine rağmen insanüstü bir güce sahip bu Kürt çobanı hana takdim eder. Savaş sanatlarında oldukça yetenekli olan bu çoban, hanın da oluruyla Babraz Han’la dövüşür ve onu öldürmeyi başarır. Hemen ardından İsfahân’a sızmış Özbek Ahtar Han ile adamlarının saldırısını önlemek üzere ustası Mesih-i Dükmebend’le birlikte payitahtın yolunu tutar ve söz konusu Ahtar Han ile adamlarını da ortadan kaldırdıktan sonra Şah Abbas’ın teveccühünü kazanır. Çeşitli hediyelerle Tebriz’e dönen Hüseyin Kürd, ustası Dükmebend’in eşiyle yaşadığı ihtilaftan sonra İsfahân’a yerleşmeye karar verir. Şah Abbas bu sefer Hüseyin Kürd’e sarayında kalmasını teklif eder ancak Hüseyin Kürd sarayda kalmak yerine şaha cesaret ve maharetini ispatlamak için Babür Sultanı Ekber Şah’ın (ö. 1605) birikmiş olan yedi yıllık haracını tahsil etmeyi teklif eder ve emrine verilmiş adamlarıyla birlikte deniz yoluyla Hindistan’a gider. Burada da birçok macera, çatışma vesaire yaşanır. Sonunda Ekber Şah’tan Safevîler adına haracı tahsil ettikten sonra tekrar ve daha muzaffer bir edayla İsfahân’a

döner. Şah Abbas, hilat ve çeşitli hediyelerle Kürt Hüseyin'i onurlandırır ve sarayında kalmasını sağlar. Şah Abbas Rum/Osmanlı diyarından gelmiş bazı tacirlerle yaptığı bir görüşme esnasında, Hasan Çelebi adında İstanbullu bir cengâverin adını duyar. "Hasan Çelebi'nin ağzını açacak olsa bütün bir Safevî'yi yutabilecek ejderha sıfatlı bir pehlivan olduğu" söylenir huzurunda (Dehnevî & Penderî, 1390, ss. 145-146). Bunun üzerine Şah Abbas, Seyyid Mir Bakır Acorpez'in oğlu Mir İsmail, Mesih Dükmebend-i Tebrizi ile Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'yi Erzurum ve Osmanlı topraklarına gönderir. Osmanlı cengâverleriyle savaşmalarını, özellikle Hasan Çelebi'nin kellesini, Yavuz Sultan Selim'in at, sakal ve bıyığını vesaire kendisine getirmelerini ister. Daha önce birçok kez Özbek-Şeybanilerin kontrolündeki düşman topraklarına baskın düzenleyerek, darphanelerini yağmalayan, düşmanlarına evlerinde işkence eden, sakal ve bıyıklarını usturaya vurarak Şah Abbas'ın sarayına dönen grup bu sefer Osmanlı topraklarına sızar. Osmanlı topraklarındaki ilk durakları Erzurum'dur. Osmanlı askerlerine yönelik suikastlar yapılır, küçük çaplı çatışmalar yaşanır. Bu arada grubun liderliğini üstlenmiş olan Mir İsmail ile Hasan Çelebi'nin kızı Sümbül Banû birbirlerine âşık olurlar. Sümbül Banû saf değiştirerek İranlı savaşıtlara yardım eder. Hatta tutuklanarak zindana atılmış olan Mir İsmail'in zindandan kaçmasına dahi yardımcı olur. Zindandan kurtulan Mir İsmail Osmanlı tebaasından Behzad Han'a sığınır. Behzad Han İranlı pehlivanlara yardım ettiği gerekçesiyle tutuklanarak darağacına asılır. Grup, Behzad Han'ın idamında rol alanları birer ikişer öldürdükten sonra cenazesini İran'a götürür. Osmanlılara karşı kazanılan bu zafer sembolik açıdan sadece bir grup savaşçının diğer bir grup savaşçıya üstünlüğü olarak okunmaz. Fizikî kuvvetin yanında hakikatin ve fikrin üstünlüğü olarak da görülür ve Safevîler bunun için yedi gün yedi gece kutlama yaparlar. Osmanlılar yapılanların intikamını almak için Kaplan Paşa gibi cengâverlerini Safevî topraklarına gönderir. Ancak her defasında yapılan saldırılar püskürtülür ve hikâyede sırayla beliren Osmanlı cengâverleri birer ikişer Kürt Hüseyin'in eliyle öldürülür.

Her bölümü ayrı başlangıçla aktarılan hikâyede savaşçı kahramanlar, dövüş sanatlarında maharetlerini sergilemekten, gece eğlencelerine katılmaktan, gündüzleri kılık değiştirerek hareket etmekten, gece baskınları düzenlemek ve sızma girişimlerinde bulunmaktan, bir aşağılama yöntemi olarak düşmanın sakal ve bıyığını tıraş etmekten, gece nöbetçilerini aşağılamaktan vesaire geri durmazlar. Bu arada doğudaki Özbek-Şeybânîlere akınlarda hız kesmeden devam eder. Hikâyenin büyük bir kısmı söz konusu Şeybânî hâkimiyeti altındaki Belh ve Taşkent gibi şehirlerde yaşanmış maceraların anlatısıyla doludur. Öyle ki bazen bu şehirlerde yakalanan zindana atılan İranlı savaşçıları, akrabaları tarafından coşkulu anlatılarla kurtarılmaya çalışılır. Bu arada İran içlerindeki şehirlerde cezalandırılması gerekenler de hikâyede öne çıkan bu pehlivanların eliyle cezalandırılır. Hikâyenin son bölümü ise söz konusu cengâverlerin Frenk ve Rum topraklarındaki maceralarıyla son bulur (Efşar & Efşarî, 1393, ss. 51-433).

Hikâye, üçüncü tekil şahıs olduğu anlaşılan, her şeyi bilip gören bir hâkim bakış açısına sahiptir. Bütün olaylar bir dış anlatıcıyla aktarılır. Bu bakış açısında anlatıcı olayların, kahramanların, zaman ve mekânın geçişini de bilir. Olaylar anlatılırken ileride olacaklar da bir şekilde okuyucu ya da dinleyiciye hissettirilir. Anlatıcının dikkati her ne kadar Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'ye olsa da kesin bir dille İranlı savaşçıları, İran halkını ve Şii mezhebini savunur. Bu hususta muhatabına seçim hakkı tanımayacak kadar önyargılı ve subjektiftir. Kendi kahramanlarını yere göğe sığdırmazken bir iki istisna dışında "ötekini" ve rakip karakterleri kötü sıfatlarla anar. Rakipleri tarafından İranlılara ise sadece "Rafizî" ya da "Kızılbaş" gibi sathî yakıştırmalar yapılır. Hikâyenin anlatım tarzı benzer hikâyelerdeki gibi işlenen konunun alanını sınırlayan genel bir perspektif sunar. Hikâyede iç (internal) ve dış (external) olmak üzere iki bakış açısı (point of view) hakimdir. İç bakışta hikâye, kahramanlardan birinin gözüyle anlatılır. Dış bakışta ise karakterlerin dış görünüşü, düşünce, davranış ve özellikleri, hikâyede hiçbir rolü olmayan söz konusu üçüncü şahıs yani anlatıcı tarafından aktarılır. Hikâyedeki hâkim bakış dış bakışla şekillenir. Sözlü edebiyat geleneğinde varlığı kaçınılmaz olan bu anlatıcının bakış açısı aynı zamanda arzu ve ideallerinin de bir resmidir. Hikâyede anlatıcının her şeyi bilen olduğu, anlatının ruhundan (narratology) anlaşılmaktadır. Bu yöntem hikâye boyunca kendini hissettiren en belirgin özelliktir. Anlatıcı, tüm düşünce ve eylemlerin aktarıcısıdır. Hikâye karakterlerinin eylemlerini, şahsiyetlerini, düşüncelerini, yaşanan olaylardaki sahneleri, yerleri, durumları vesaire aktarırken okuyucu ya da dinleyiciye her şeyi bildiğini ve tüm olaylara hâkim olduğu izlenimini verir. Hatta karakterlerin iç ses ve iç düşünceleri hakkında dahi bilgi verir. Onlar adına konuşur. Kendisini onların yerine koyarak şöyle der:

Seyyid Mir İsmail, İstanbul'un karartısı ayaklarının altında görünene kadar gece gündüz durmadan (atını) dötrnala koşturdu. Kendi kendine durmam mümkün değil, ne olursa olsun bu gece mutlaka şehre varmalıyım dedi (Dehnevî & Penderî, 1390, s. 148).

4. HİKÂYENİN ZAMAN OLGUSU VE SOSYO-TARİHSEL YÖNÜ

Hikâyenin tarihsel boyutu İran'daki benzer halk hikâyelerden fazladır. Ancak o da emsalleri gibi salt bir tarih anlatısı değildir. Tarihsel olarak verilmiş bilgi ve kronolojiler bazı yerlerde eksik bazı yerlerde ise yanlış ve fantastiktir. Örneğin hikâyede Özbek Abdülmümin Han, Ubeydullah Han'ın (ö. oğlu olarak gösterilmiştir. Oysa söz konusu Abdülmümin Han, II. Abdullah Han-ı Özbek'in oğludur. Aynı şekilde Yavuz Sultan Selim ile I. Şah Abbas-ı Safevî'de birbirinin çağdaşı iki padişah olarak gösterilmiştir. Hikâyeye göre Şah Abbas İsfahân'da

mukim iken Yavuz Sultan Selim ise Rum'un (Osmanlının) padişahıdır ve İstanbul'da hükümet etmektedir. Coğrafik bilgilerde de aynı şekilde hatalar görülmektedir. Örneğin günümüz Afganistan ile İran topraklarının güneyini oluşturan Sicistan/Sistan, Rum topraklarında bir yer olarak tasvir edilmiştir (Efşar & Efşari, 1393, ss. 34-35). Olayların geliştiği ve maceraların anlatıldığı Hindistan, Orta Asya, Rum, Mısır gibi bölgeler ise birbirine çok yakınmış gibi betimlenmiştir. Örneğin Tebriz ile İstanbul arasındaki mesafe bir günlük mesafe gibi anlatılmıştır. (Dehnevî & Penderî, 1390, ss. 151-152).

Tarihsel kronolojiye göre hikâyedeki anlatılan olaylar 1590 ila 1629 yılları arasını kapsayan bir zaman dilimiyle sınırlıdır ki bu zaman dilimi de Safevîlerin Şah İsmail'den (ö. 1524) sonraki en kudretli şahı olan I. Şah Abbas-ı Safevî döneminin ilk yarısından oluşmaktadır. Hikâyenin satır aralarında da işaret edildiği gibi Kızılbaş hiziplerin himayesinde iktidara gelen Şah Abbas, tahta çıktığı sırada ülkesinin büyük bir kısmı Osmanlılar ile Özbek Şeybaniler tarafından ya tehdit altındadır ya da işgal edilmiştir. Safevîlerin askeri zayıflığı, söz konusu doğu ve batı aksındaki “bu iki düşmanla” aynı anda savaşmasını engellemektedir. Dolayısıyla Şah Abbas öncelikli politikasını, içerideki askeri yapılanmayı yeniden tesis etmek olarak belirlemiştir. Tarihî veriler onun bu siyaseti doğrultusunda İran'ın farklı bölgelerinden kahramanlıklarıyla öne çıkan kimseleri saraya davet ederek onlara *tüfenkçi*, *kür(i)ci*, *darüğe* ve *keşikçi* gibi unvanlar vererek istihdam ettiğini gösterir (Türkman, 1389, s. 2/1106; Ekinci, 2023, ss. 17-31). 1604'te ele geçirdiği Ermenistan ve Kafkas coğrafyası olmak üzere ülkenin batı kesimlerinden (ki bunlar arasında Van gibi serhat bölgeleri de vardır) ülkenin içlerine doğru mekanize aşiret birlikleri oluşturur (Garthwate, 2011, s. 160). Serhat boylarındaki eyaletlerin hassa eyalet statüsüne alındıktan sonra salt Kızılbaşlardan oluşan orduda dengeyi sağlamak adına oluşturulan mekanize aşiret birlikleri, Şah Abbas'ın emriyle ülkenin kuzey, doğu ve güney bölgelerine sevk ve idare edilmiştir (Savory, 2021, s. 87-88). Bu mekanize aşiret birlikleri içerisinde hatırı sayılır pek çok Kürt aşireti de vardır ki günümüzde Horasan'da yerleşik olan Kürt aşiretlerinin kahir ekseriyeti de Şah Abbas'ın bu göçertmeleri sonucunda Horasan ve Kandahar gibi bölgelere yerleştirilmiştir. Şah Abbas'ın bu zorunlu iskân siyaseti şahın kabile ve aşiretler üzerindeki otoritesini güçlendirmiş ama aynı zamanda aşiretleri parçalayarak zayıflatmıştır ve onların birer bölgesel güce dönüşmelerinin önüne geçmiştir (Axworthy, 2016, s. 173). Daha önce ekseriyeti Türkmen Kızılbaşlardan oluşan orduya dahil edilen Kürt, Ermeni, Gürcü vesaire güçler sayesinde 1620'de batıda Musul, Nusaybin ve Mardin üzerinden Diyarbakır'a kadar ilerleyen (Blanc, 1375, s. 292) Şah Abbas, 1623'te de Bağdat gibi yerleri geri almıştır. Aynı yıl, Basra Körfezi'nde kazanılan askeri başarılarla, stratejik ve ticari açıdan önemli olan Hürmüz Boğazını da yeniden ele geçirmiştir. Hürmüz Boğaz'ının tekrar ele geçirilmesinde ve bu dönemde Portekizlilere karşı verilmiş deniz savaşlarında bile Safevî ordusundaki Kürtlerin hatırı sayılır bir rolü vardır. Nitekim Kürtlerin bu rolüne ilişkin Safevî dönemi şairlerinden olup Safevî-Kızılbaş ordusunun en kudretli komutanlarından İmamkûli Han-ı Gürcü'yle (ö. 1632) birlikte bu deniz savaşlarına iştirak etmiş şair Kadri'nin (ö. 1633-?-) *Cerûnnâme* adlı eserinde Kürtlerin bu rolüne bir hayli işaret edilmiştir:

هم از غازیان مواجب ستان ز الوار و اکراد و از ترکمان

O bölgeyi ele geçiren gazilerden, Lorlardan, Kürtlerden ve de Türkmenlerden (Kadrî, 1396, s. 51).

تهمتن چو دید آنچنان دستبرد بزد نعره ای بر دلیران کُرد

Tehimten öyle bir utku görünce, Kürt yiğitlerine seslendi (Kadrî, 1396, s. 75).

Ayrıca başta *Kızılbaşlar Tarihi* olmak üzere *Alemâra-yi Abbasî* gibi önemli Safevî kroniklerinde de Safevî ordusunun Şah Abbas döneminde yeniden yapılandırılırken Kürt aşiret, beylik ve hanlıklarının rolüne geniş şekilde değinilmiştir. Örneğin *Kızılbaşlar Tarihi*'nde (2016, ss. 112-114) Şah Abbas döneminde hanlık, sultanlık ve beylerbeyi rütbesiyle orduya dâhil edilmiş büyük Kürt aşiretlerinden (Feylî, Çeginî, Dunbulî, Siyah Mansurî, Şikakî, Gerusî, Cestanî vb.) on yedisinin ismine yer verilmiştir. Şah Abbas-ı Safevî ayrıca kız kardeşi Zerrinkülâh Hatun'u Erdelan Kürt beylerinden Han Ahmed Han'la (1616-1636) nikahlayarak Kürtlerle akrabalık bağı da kurmuştur. Öyle ki bu evlilikten doğan Sohrab Han adındaki Erdelan prensi de (Farûkî, 1362, s. 32) tıpkı makaleye konu Hüseyin Kürd-i Şebüsterî gibi İsfehân Sarayında tutulmuş ve bir Safevî şehzadesi gibi yetiştirilmiştir.

Tüm bu tarihi bilgiler ışığında Şah Abbas'ın yönetim merkezi olan İsfehân Sarayında bazı Kürtleri tuttuğu ve bunlarla birtakım ilişkiler geliştirdiği görülmektedir ki makaleye konu hikâyede tıpkı yukarıda belirtildiği gibi İsfehân Sarayında tutulan Şebüsterli Kürt bir pehlivan/cengâver ile yakın dostlarının maceralarından müteşekkildir. Ancak bu hikâyede Şah Abbas ne Hindistan'daki iktidarlara ne de Özbek ve Osmanlılarla doğrudan savaşa girmek istememekte, küçük çaplı akınlarla rakiplerine karşı güç dengesi oluşturma gibi bir takım siyasi hesap ve koşullar yaratmaya çalışmaktadır. Bu sebeple kendisini Şiîliğin merkezine alarak bir “mürşid-i kâmil” ve “Ali dergâhının bir hizmetlisi” olarak göstermekte ve bu mezhepçi yaklaşımlarının bir sonucu olarak da mürit ve kollayanları olduğunu iddia ettiği özel savaşçıları/pehlivanlarını rakip topraklarında

vandalizm ile görevlendirmektedir (Zekaveti Karagozlû, 1387, s. 62). Savaşçı pehlivanların seçildiği mekân genellikle Tebriz, Kürdistan, Loristan, Huzistan gibi güney ve batı İran bölgeleridir. Ancak maceralar fantastik hikâyelerde de görüleceği gibi Erzurum'dan İstanbul'a, Şiraz, Herat, Kandahar'a oradan Hindistan, Horasan, Çin'e ve dahi Musul, Bağdat, Basra Körfezi ve hatta Mısır'a dek uzanmaktadır.

5. HİKÂYEDE ROL-KİMLİKLERİYLE ÖNE ÇIKAN BAZI KARAKTERLER

Hikâyede öne çıkan karakterlerin listesi aşağıdaki tabloda alfabetik sırayla gösterildiği gibidir. Bu tabloda hikâyede daha ziyade Sünnî, Osmanlı yahut Kürt kimlikleriyle öne çıkmış isimlere yer verilmiştir. Hikâyedeki sayıları çok fazla olduğu için Şii-Kızılbaş karakterlerden sadece önemli olanları listeye eklenmiştir:

Abdullah Han	Buhara Hanlığının (1500-1785) II. Abdullah Han b. İskender olarak bilinen Sünnî Özbek hükümdarıdır (Türkoğlu, 2010, s. 47).
Abdülaziz Han	Özbek Şeybanîlerin Buhara Hanı Abdülaziz Han-ı Köçkünçî'dir (1540-1550) (Türkoğlu, 2010, s. 47).
Ali Çelebî	Yavuz Sultan Selim'in has cengâverlerinden olup Sultan tarafından Safevî içlerine özel olarak gönderilmiş bir Osmanlı cengâverî.
Ankarnûs	Eflakiyye dervişleri ordusunu yöneten komutan.
Baba Hasan	Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'nin İsfahan'daki üstadı ve müşşidi.
Baba Ramazan	Sünnî olmasına rağmen Şii-Kızılbaş savaşçılarına yardım eden Belhli bir pîr.
Bahtiyar Han	Keşmir'in Sünnî hâkimi.
Bedrek Han	Sünnî-Özbek Şeybanîlerin ileri gelenlerinden birisi.
Bekîş Bahadır	Hikâyede Sünnî-Özbeklerden kinâye olarak kullanılmıştır.
Bahadır Han	Sünnî-Özbek Elengi-kûba'nın elinde yetişmiş bir cengâver.
Behram Han	Bir Babürlü emiri.
Behzad-ı Erdelanî	Erdelan Kürt Emirliğine (1169-1867) mensup bir pehlivan, Sünnî olmasına rağmen Şii-Kızılbaşlar safında Sünnîlere karşı savaşmıştır.
Behzad Han	İranlı savaşçılara yardım ettiği gerekçesiyle Hasan Çelebî'nin eliyle öldürülen İstanbullu bir avcı.
Celal Yezdî	Kaplan Paşa'nın İran içlerindeki saldırılarına yardım etmiş Kızılbaş ordusuna mensup bir pehlivan. Şah Abbas-ı Safevî sayesinde Hüseyin Kürd-i Şebüsteri eliyle öldürülmekten kurtulmuş ve İranlılara defalarca ihanet etmiş bir karakterdir ki sonunda Kürt Hüseyin'in eliyle öldürülür.
Coğandûr Bahadır	Özbeklerin Taşkent Hâkimi.
Cemûşeng-siyah	Özbek bir eşkıya. Mir Bakır Acorpez'le savaşmaya gönderilmiş ancak Şii olup Mir Bakır'ın adamlarından birine dönüşmüştür.
Devlet Yar Han	Şayiz Han'ın kardeşi Belh şehrinin büyüklerinden. Hikâyede Mir Bakır eliyle öldürülür.
Efendi	Hikâyede Osmanlılardaki Şeyhülislam makamını ifade etmek için kullanılmış bir unvandır.
Ezrek Han	Belh'in Sünnî-Özbek hâkimi.
Ekber-i Hümayûn	Babürlü Hükümdarı Muhammed Ekber Şah (ö. 1605).
Elengi-kûba	Vezir-i A'zem'in yönlendirmesiyle İranlılarla çatışmaya gönderilen Sünnî-Özbek bir cengâver.
Elmas-ı Akrep-pişânî	Şah Abbas'a suikast yapması için Belh'ten İsfahân'a gönderilen Sünnî-Özbek bir savaşçı.
Emir Kulî Kumî	Musul'da Gazanfer Paşa'yı öldüren Seyyid Mir Bakır Acorpez'in gözde pehlivanlarından birisi.
Fereng İlanûs	Sicistan'ın Sünnî hâkimi.

Fitne	Belhli bir kadın eşkıya. Hacı Salih Püstin-düz'un kızı.
Ferhad	Belh eşkıyalarından Cemüşeng-siyah'ın halefi.
Fazzal Han	Gazanfer Paşa'nın kardeşi.
Gazanfer Paşa	Hikâyede Musul'daki Osmanlı Derbendi diye geçer.
Gürgin	II. Pir Budak'ın yerine Tebriz emiri yapılan Özbek asıllı şah. Hikâyeye göre kendisine Şah Abbas tarafından tevdi edilen görevi kötüye kullandığından Tebrizli Mesih-i Dükmebend tarafından öldürülür.
Hacı Salih Püstin-düz	Şii-Kızılbaşlara kök söktürmüş Belhli bir eşkıya.
Hasan Bahadır	Buhara'da mukim bir Sünnî-Özbek emiri. Aynı zamanda Elmas-ı Akrep-pişâni'nin yerine geçen bir cengâver.
Hasan Çelebî	Kaplan Paşa'nın kardeşi İstanbullu pehlivan.
Hüdaverdî-i Lor	Loristan emiri.
Haşim Han	Buhara'nın Sünnî-Özbek hâkimi.
Hürmüz Paşa/Karânî	Sultan Selim tarafından İsfehân'a yollanan ancak orada Kızılbaş saflarına katıldığı halde Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'nin eliyle öldürülen bir Osmanlı kumandanı.
Hijber-i Şotorleb	Kabil şehrinin Sünnî-Afgan idarecilerinden birisi.
Hülâhü'l Han	Hıtay şehrinin Sünnî yöneticilerinden birisi.
Hüşmend	Bedeşşan şehrinden olan ve Sünnî-Özbek ordusu içerisinde kahramanlıklarıyla anılan bir pehlivan.
Hıya-i Cansûz	Oğlu Me(h)yar'la birlikte Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'nin hizmetindeki Kürtlerden birisi.
Hüsrev Han-ı Elengeyi	Frenk topraklarındaki ünlü bir eşkıya.
Hurşid Banû	İran asıllı olup Frenk topraklarında dansözlük yapan bir kadın, Hüsrev Han-ı Elengeyi'nin kız kardeşidir.
İsa Han	Kabil'in Sünnî Afgan hâkimi.
Karakıtas	Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'nin yağız atının ismidir. Hikâyedeki rolü Zâl oğlu Rüstem'in ünlü atı Rahş'la aynıdır.
Kaplan Paşa	Hasan Çelebî'nin kardeşi. Yavuz Sultan Selim tarafından kardeşinin intikamını alması için Safevî ülkesine gönderilmiş komutan.
Kadir Paşa	Kaplan Paşa'nın halefi.
Kasım Han	Basra valisi ayrıca Özbek Abdülmümin Han'ın yeğeni de aynı isimle hikâyede geçer.
Kıran Sehrayî	Piçek Hetâyî'nin kılıç ustası. Önceleri Şii-Kızılbaşlarla savaşmasına rağmen öğrencisi gibi o da sonradan Kızılbaşlara katılır.
Kutûbşah(î)	1512-1687 yılları arasında Hindistan'ın Doğu Dekken bölgesinde hüküm sürmüş Karakoyunlu Şii-Türk kökenli hanedan mensuplarına (Konukçu, 2002, 500) verilen isimdir ki hikâyede bir hayli kişi bu isimle anılır.
Kalender Han	Abdülmümin Han tarafından Safevilere saldırı için gönderilen Buharalı bir savaşçı.
Kamfâl Paşa	Osmanlı'nın Musul'daki emirlerinden.
Kahr-samûr	Taşkentli zeki bir eşkıya.

Kabil-kızı	Kabilî kadın bir şarkıcı.
Kinever	Sünnî Özbek Bedrek'in halefi.
Kürt Nurf	Gence Hâkimi Alikulî Han'ın gözde delikanlısı.
Melikşah	Çin hâkimi.
Müdbir-i Vezir	Taşkent hâkimi Zehrân Han'ın veziri.
Mesih Dükmebend-i Tebrizî	II. Pir Budak'ın yeğeni. Tebriz'de "Yetimler Bölüğü" adı verilen pehlivanlar bölüğünün de reisidir. Hikâyeye göre Hüseyin Kürd-i Şebüsteri ilk olarak onun ve Baba Hasan'ın elinde yetişir. Ayrıca kendisini II. Pir Budak'a arz eden kişidir (bkz. resim 1).
Musa Han	Kabil'in Sünnî yöneticilerinden olup İsa Han'ın kardeşidir.
Mihter Seyyare	Heratlı Kutbeddin'in kız kardeşidir.
Mihter Serser	Harezm vezirine bağlı Harezm Urgençli bir pehlivan.
Me(h)yâr	Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'nin kendisi gibi Kürt olan yakın adamlarından birisi.
Mir Hüseyin-i Vezir	Babürlü Ekber Şah'ın veziri.
Mir İsmail	Seyyid Mir Bakır Acorpez'in oğlu ve hikâyenin baş pehlivanlarından biri. Hikâyede babasına nispetle Seyyid olarak da adlandırılmıştır.
Mirza Hüseyin	Savuçbulaklı/Mahabadlı Kürt bir pehlivan.
Mir-i Rafizî	Seyyid Mir Bakır Acorpez, kimi yerde de Şah Abbas-ı Safevî'dir.
Mir Muhammed Tahir-i Sebzevârî	Belh Hâkimi Sünnî-Özbek Ubeydullah Han'ın Şii olup bu kimliğini gizlemiş veziri.
Osman Çelebî	Hasan Çelebî'nin oğlu.
Ömer Bahadır	Hikâyede Sultan Selim'in kardeşi ayrıca Hürmüz Karanî'nin de halefi olarak anılır.
Ömer Paşa	Osmanlı'nın Musul hâkimi.
Peleng-pûş	Belhlî Sünnî bir pehlivan.
Pîçek Hetâyi	Özbek Ubeydullah Han'ın emriyle Şii-Kızılbaş Mir Bakır Acorpez'le savaşmaya gönderilen ancak Şii olup Acorpez'in has adamları arasına katılan Buharalı genç bir pehlivan.
Sasan Frenkî	İstanbul'da Sultan Selim ve diğer Osmanlı devlet erkânı huzurunda kılıç-kalkan gösterileri yapan bir cengâver.
Şah Cihan-ı Höten	Doğu Türkistan'daki Hoten şehrinin hâkimi
Susen-kûba	Elengi-kûba'nın halefi.
Sultan Selim	Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim (ö. 1520).
Sitî Han	Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'nin kız kardeşi.
Sümbül Banû	Osmanlı pehlivanı Hasan Çelebî'nin kızı. Ayrıca Özbek Zehrâb Han'ın Yüzbaşı-i Kürd-beççe'ye âşık olan kızının adı da aynıdır.
Seyyid Mir Bakır Acorpez	İsfehân'da tekke sahibi olup derviş sıfatlı biridir. Aynı zamanda İsfehân Sarayına bağlı "Yetimler/Pehlivanlar Bölüğünün" de reisidir.
Şayiz Han	Seyyid Mir Bakır Acorpez'in eliyle öldürülen Belh'in Sünnî hâkimi.

Şems Perinûş	Seyyid Mir Bakır Acorpez'e âşık olan Sünnî Özbek Halhal Han'ın kızı.
Şeyhoğlu	Şah Abbas'ın lakaplarından biridir. Hikâyede ayrıca <i>Abbas-ı Lûtî</i> diye de geçer.
Şîr Han	Hüsrev Han'ın oğlu.
Timeş	Sünnî-Özbek Abdülmümin Han'ın yakınlarından birisi.
Ubeydullah Han	Şeybanîler adına Buhara'yı hükümet merkezi ilan eden Muhammed Şeybân Han'ın yeğeni Ebûlgazi Ubeydullah Han b. Mahmûd eş-Şeybanî'dir (ö.1539) (Türkoğlu, 2010, 45).
Vezir-i A'zem	Sünnî Abdullah Han-ı Özbek'in (ö. 1598) baş veziri.
Yusuf	Köçeklik yapan bir İranlı. Hüseyin Kürd-i Şebüsterî'den etkilenecek adını Hüseyin olarak değiştirir. Hüseyin kendisine sahip çıkar ve aralarında bir tür kardeşlik hukuku câri olur.
Yahudî	Bağdat Hâkimi Mir İsmail'i öldürerek eşine sahip olmaya çalışan bir karakter.
Yüzbaşı-i Kürd-beççe	İran ordusu adına, Özbeklerin Taşkent şehrinde Abdülmümin Han tarafından esir alınmış Kızılbaş askerlerini -ki bunlar arasında Hüseyin Kürd-i Şebüsterî ile Seyyid Mir Bakır Acorpez'de vardır- kurtarmakla görevli <i>Kürtoğlu</i> adlı kahraman (Johnson, 2007, s. 173).
Zehrâb Han	Taşkent'in Sünnî hâkimi

6. HİKÂYE BAŞKARAKTERİNİN ROL-KİMLİĞİ

Hikâyenin başkahramanı Hüseyin Kürd-i Şebüsterî *ayyar* adı verilen pehlivan ve hamasî bir karakterdir. Yiğitlikle eşdeğer görülen ayyar kelimesi Arapçadaki *fetâ* ve *fütüvvet* kelimelerinin karşılığı olarak da kullanılır. Kökeni İslam öncesi döneme kadar giden, sosyal ve toplumsal bir arkaik sahipli ayyar topluluğuna tarihsel süreçte *civanmert/fityân* gibi isimler de verilmiştir (Keykâvus, s. 243-264). Hikâye kahramanının söz konusu ayyar kimliğinin Firdevsî'nin Şahnâme'sinden örneklediği hikâyede açıkça görülür. Ancak bu ayyar karakterine Firdevsî'nin eserindeki benzer kahramanlardaki millî-İranî kimlikle beraber, ideolojik bir Şii mezhep kimliği farkı da eklenmiştir. Hikâyenin birçok yerinde kahramanın söz konusu millî-mezhebî kimliğine -onu Hz. Ali'nin soyundan gelen bir seyyid olarak resmeden yaklaşım da dâhil olmak üzere (Fethî, 1400, s. 68)- aşağıdaki örnek pasajda görüleceği gibi çeşitli vurgular yapılmıştır:

Zamanın Tehimten'i, savaş meydanlarının pehlivanı, Azerbaycan'ın beyaz devi, Müslümanların göz nuru, Mürşid-i Kâmil'in (Şah Abbas'ın) göz bebeği, Allah'ın Arslanı Ali'nin evlatlarının evladı..." (Seyfuddinî, 1384, s. I/67).

Hikâyede *Tehimten* de denilen kahramanın rolü Şahnâme'deki Zâl oğlu Rüstem'in rolüyle tamamen aynıdır. Nasıl ki Rüstem Şahnâme'de İran şahlarının düşmanlarıyla savaşa yollanıyorsa Kürd Hüseyin de aynı şekilde Şah Abbas'ın düşmanlarıyla savaşa yollanır. Ayrıca Şahnâme'de Rüstem sözcüğüyle eşanlamlı olarak kullanılan ve iri yapılı, uzun boylu, güçlü anlamlarına gelen (Yıldırım, 2008, s. 592) *Tehimten* sıfatı da hikâyede Hüseyin Kürd'e verilmiş ve o da tıpkı Zâl oğlu Rüstem gibi insanüstü özellikler atfedilerek Rüstem'le özdeşleştirilmiştir:

Oturduğu yerden doğrularak kıyafet değiştiren ve rakkas Kâfir Kızı'nın evine giden o Tehimten'i dinle şimdi..." (Seyfuddinî, (1384, s. I/67).

Hikâyenin başkahramanı Kürt Hüseyin, tıpkı Rüstem gibi divlerle savaşmakta, fantastik yaratıklar ile koca cüsseli filleri öldürmektedir. Nitekim Rüstem'de Şahnâme'de babası Zâl'a ait beyaz fili öldürmüştür (Firdevsî, 1384, ss. 66-67). Hikâyede Hüseyin Kürd'ün ustası ve manevî babası Mesih Dükmebend ile birebir dövüştüğü sahne de Şahnâme'deki Rüstem ile Sohrab hikâyesinden alıntılanmadır (Ateşsuvda, 1386, s. 15). Başkarakter hikâyede Şah Abbas için savaşan bir pehlivan olarak betimlenmişse de o da tıpkı Rüstem gibi zaman zaman İran şahlarına karşı çıkabilen, kısmen bağımsız ve özgür bir karakter olarak resmedilmiştir. Örneğin Kaplan Paşa'nın öldürülmesinin şerefine İsfahân şehir ve sarayında düzenlenen yedi gün yedi gecelik eğlenceler sırasında Hüseyin Kürd, manevî kardeşi olarak ilan ettiği Yusuf'u evlendirmiş (Efşar & Efşarî, 1393, s. 194) ve bu sırada kardeşi Yusuf'a Şah Abbas'ın kaftanını giydirdiği için Şah Abbas'la karşı karşıya gelmiştir. Bu cüretkârlığı sebebiyle kendisini cezalandırmak isteyen Şah Abbas'a Hüseyin Kürd'ün cevabı ise sözü edilen özgür karakterini yansıtır:

Ey Şah! Yusuf'un kılına zarar verirsen bir gece de senin başucuna sokulur, senin başını gövdeniden ayırıyorum (Anonim, tarihsiz, s. 88).

Hikâyenin başkarakteri Hüseyin Kürd'ün gerçekte var olup olmadığıyla ilgili onun mitsel, tarihsel, sınıfsal ve etnik kimliği hususunda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Ateşsuvda (1386, s. 10) onun Hüseyin adında Şebüsterli biri ve etnik olarak da Kürt olduğunu açıkça ifade eder. Caferpûr (1401, s. 23-51) ise Hüseyin Kürd'ün sonradan *Tebrizli Hüseyin Beg* ya da *Hüseyin Beg-i Kür(i)cî* adını alıp 1590 yılında Devletyâr Han-ı Kürd-i Zengene'nin vasıtasıyla Şah Abbas'ın has kûr(i)cîlarından -Safevi askeri teşkilatında direkt şaha bağlı olan Kızılbaş koruma birlikleri (Arabi Haşimî & Abdali, 1391, ss. 1-15)- olan ve şiirde de *Huruşî* mahlasını kullanan şahısla aynı kişi olduğunu belirtir. Ayrıca babasının Kara Hasan adında Şebüster şehrinin ağası olduğunu, varlıklı bir aileden geldiğini, sahibi oldukları sürüleri otlatan bir çoban olduğunu yazar ve etnik köken itibarıyla da İran, Irak ve Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde dağınık halde yaşayan Reşvan(d) / Reşmevend / Reşebend ya da Rişvend Aşiretine mensup Tebriz Kürtlerinden olduğunu belirtir. Asıf *Rüstemü't-Tevarih* adlı eserinde (1348, s. 104) Safevî dönemi pehlivan ve ayyarlarının isimlerini verirken bunlar arasında Hüseyin Ali Beg-i Kürd-i Canbeğlü isimli bir ayyardan söz eder ki kahramanın bu kişi olması da muhtemeldir. Ancak kahramanın isimdeki *Kürd* nisbesinin etnik manada Kürt mü yoksa *Gürd* mü yoksa *Kert* veya *Keret* mi şeklinde okunması gerektiği hususunda farklı varsayımlar ve görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden ilkinde göre; Hüseyin Kürd'ün özellikle Hindistan'daki maceraları göz önüne alındığında bu maceraların Gurlu efsanelerindeki Emir Muiziddin Şensebânî (ö. 1206) ile Hüseyin b. Giyasedin-i Kert'in (ö. 1370) maceralarıyla aynı olduğu dolayısıyla hikâyedeki başkahramanın sözü edilen emirlerden biri olması ihtimalidir (Müfredkehlan, 1389, s. 34). İkinci iddia ise ilk kez Efşarî (Efşar & Efşarî, 1393, s. 16) tarafından ortaya atılmış, sonrasında başka isimler tarafından da (Johnson, 2007, s. 167) Efşarî'ye dayandırılmış bir iddiadır. Bu iddiaya göre de Hüseyin Kürd'ün ismindeki *Kürt* nisbesinin Kürt değil *Gürd* şeklinde okunması gerektiğidir. Efşarî söz konusu iddiasına delil olarak Firdevsî'nin Şahnâme'sindeki pehlivanlardan bazılarının isminin önünde yer alan (Gürdaferîd, Gürdiy, Gürdiye vb.) güçlü, kuvvetli ve pehlivan anlamına gelen *Gürd* sıfatının kullanılmasını göstermiş, Kürd isminin de salt çoban manasına geldiğini belirtmiştir. Nitekim pek çok İranlı araştırmacının aksine (Aydınlu, 2011, s. 13-19) bazı İranlı araştırmacılar da (Malmîr, 1387, s. 161-164) Şahnâme'de geçen *Kürt/Kürd* kelimesini tıpkı Efşarî gibi *Gürd* şeklinde yorumlamayı tercih etmiş ve Şahnâme'de geçen *Kürt / Kürd* nisbesini *çoban*, *çadır ehli*, *saf*, *sade* gibi sıfatlarla ilişkilendirerek manası gayet açık olan bu kavramı subjektif şekilde ele almayı tercih etmişlerdir (İbadî & Beyât, 1399, s. 191).

Bizim kanaatimizde, hikâyeye bütünsel olarak bakıldığında bu isimlendirmenin etnik manada bildiğimiz Kürt / Kürd olduğu yönündedir. Çünkü hayvancılıkla uğraşan kadim bir halk ve toplumsal yapısı da aşiret sistemine dayalı yarı-göçebe sistem üzerine kurulu bir topluluk olan Kürtler, çok eski dönemlerden itibaren koyun ve sürü sahibi olmak gibi imtiyazlı bir işe sahiptirler. Karnâme-i Erdeşir'i Papekân gibi İslam öncesi döneme ait metinlerden de -Sasân, kötü hükümdar İskender zamanında gizlice Kürt çobanların yanına giderdi- (Ferehveşi, 1386, s. 5) görüleceği üzere sürü sahibi olmak ve hayvan otlatmak Kürtlerin ata mesleğidir ve tarihte pek çok kez bu meslekle anılmışlardır. İslam dönemi sonrası özellikle Arap tarihçiler tarafından Kürt kelimesine karşılık çadır ehli ya da çoban gibi sıfat ve nisbeler kullanılmıştır (Cemil & Beyât, 1399, s. 204). Efşarî söz konusu "Kürt eşittir çoban" iddiasını delillendirmek için de kadim metinlerden Ebû Said-i Ebû'l-Hayr'ın (ö. 1049) menakıbnâmesi *Esrarü't-Tevhid*'i kaynak göstermiştir. Ancak Efşarî'nin kaynak gösterdiği bu yerde geçen ifade, çoban değil sürü sahibi anlamında aynen şöyle kullanılmıştır: "Kürt idi ve koyun sahibiydi, benim helalinden bir sürü koyunum var, bunlardan yirmi başını da sûfilere bağışladım, dedi" (Ebû Said, 1371, s. I/110). Yani Efşarî'nin iddia ettiği gibi Kürt kavramı burada çobana karşılık değil, sürü sahibi anlamında kullanılmıştır ki çoban ile sürü sahibi olmak sosyal statü ile sınıfsal ve mesleki açılarından farklı anlamlara gelir. Ayrıca Caferpûr (1401, ss. 27-30) Efşarî'nin Kürt kelimesinin *Gürd* olarak okunması gerektiği iddiasını Müfredkehlan'ın hikâye kahramanının Keret Hanedanlığına mensubiyeti iddiasıyla birlikte incelemiş ve her iki iddiayı da bilimsel delillerle çürütmüştür. *Gürd* kelimesinin hikâyenin bir çok yerinde kullanılmış olmasına rağmen kahramana Kürt isminin -Yüzbaşı-i Kürd-beççe'de olduğu gibi- bilinçli olarak verildiğini ve bu kelimenin de mutlak ve etnik manada Kürt anlamına geldiğinin altını özellikle çizmiştir.

Efşarî ayrıca Hüseyin Kürd'ün tarihsel kimliğine dair onun Sultan Sencer (ö. 1157) döneminde yaşamış, sultanın düşmanlarından Atabeg Karaca Sakî'yi (ö. 1132) esir eden "muhtemelen Mazenderanlı" bir savaşı olduğu iddiasını da ortaya atmıştır (Efşar & Efşarî, 1393, s. 17). Lakin Sultan Sencer ile Karaca Sakî arasında 1132 yılında vuku bulan ve Karaca'nın ölümüyle sonuçlanan savaş, Mazenderan'da değil Dinever dolaylarında vuku bulmuştur (Merçil, 1974, s. 26). Kaynaklarda Hüseyin Kürd adlı savaşçının ise Mazenderanlı değil kadim Kürt yurdu olan Dinever/Hemedân ya da Loristan/Burucerd/Zarem'dem olduğu yönündedir ki Efşarî bu hususta da yanlıya düşmüştür. Nitekim Mer'eşi'nin *Tarih-i Taberistan, Rûyan ve Mazenderan* adlı eserinde Hüseyin Kürd hakkındaki tarihsel rivayeti aynen şu şekildedir:

Hüseyin Kürd Zâl oğlu Rüstem gibi bir delikanlıydı. Karaca'nın karşısına dikildi. Karaca'yı mızrağıyla tuttuğu gibi atından yere düşürdü. Karaca'nın atını kenara çekti sonra ordunun gözleri önünde ellerini bağladı. Kumandan atla birlikte Karaca'yı Sultan Sencer'e götürmelerini emretti. Bu hizmeti karşılığında Sultan Sencer Hüseyin Kürd'e on bin dinar ödül verdi. On bin de Zarem şehri için bağışta bulundu ve o vilayete bir de berat gönderdi (Mer'eşi, 1345, s. 233).

Hüseyin Kürd-i Şebüsterî'nin etnik olarak Kürd olduğunu gösteren bir diğer tarihî kaynakta *Tarih-i Kaşan* isimli eserdir (Zerrabî, 1379, s. 354). Bu kaynakta kahramanın II. Pir Budak Han-ı Dunbulî'nin afhâdından olduğu yönündeki bilgiyle kastedilen Türk kökenli II. Pir Budak Han-ı Pörnek değil aynı isimle anılan Emir Ali Han-ı Dunbulî olduğu, Dunbulîlerin de Kürt kökenli bir aşiret olduğu kaynaklarda yazılıdır (Pekol, 2023, ss. 12-17). Ayrıca Efşarî'nin Hüseyin Kürd-i Şebüsterî'yi Kürt kimliğiyle değil de salt “Azerbaycanlı bir çoban kimliğiyle” ele almasına rağmen hikâyede Hüseyin Kürd'ün Kürdî nisbesiyle anılan yakınları da göze çarpmaktadır. Bu yakınları arasında özellikle *Siti Han* adındaki kız kardeşinin ismi ise bir hayli dikkat çekicidir. Çünkü Sîti ismi ne Azerilerde ne de Farslarda kullanılan bir isim değil ancak Kürtlerde -Ehmedê Xanî'nin ölümsüz eseri Mem û Zîn hikâyesinde de yer aldığı üzere (Xanî, 2024, s. 86-118)- bir kadın ismi olarak yaygın şekilde kullanılan bir isimdir ki makaleye konu hikâyede de aynen şöyle geçer:

Hüseyin kalktı ve kız kardeşi Sîti Han'ı da yanına alarak Belh'in yolunu tuttu. Buruç Kalesine vardıklarında Sîti Han'ı atından indirdi ve ona orada kalmasını söyledi (Efşar & Efşarî, 1393, s. 209).

7. HİKÂYEDEKİ BAZI OSMANLILARIN ROL-KİMLİĞİ

7.1. Sultan Selim

Yavuz Sultan Selim hikâyedeki ana karakterlerden ve dahi Kızılbaşların baş düşmanlardan birisi olarak karakterize edilmiştir. Bu sebeple hikâyenin birçok yerinde hem küçümsenir hem de kendisinden onur kırıcı şekilde bahsedilir. Hikâyeye göre Hüseyin Kürd-i Şebüsterî, ustası Mesih Dükmebend ve Mir Bakır Acorpez'in oğlu Seyyid Mir İsmail'le beraber Şah Abbas'ın emriyle Osmanlı payitahtı İstanbul'a giderler. Aynı gece nöbetçilerin dikkatini dağıtmak için şehrin farklı yerlerinde yangın çıkarırlar. Gece karanlığında her biri bir yere baskın düzenler. Mesih Sultan Selim'in Mânî'nin kaleminden çıkmış gibi rengârenk olan *bâd pâ* (rüzgâr toynaklı) isimli atını almak için istabl-ı hümayûna/has ahıra, Hüseyin Kürd-i Şebüsterî de Hasan Çelebî adlı Osmanlı pehlivanını esir etmeye giderler. Mir İsmail ise “sakalını ve bıyığını tıraş etmek” için Sultan Selim'in sarayına sızar. Hikâyede Sultan Selim'e gönderilen pehlivanın “seyyid” unvanına sahip olması da bilinçli bir tercihtir (Arabi Haşimî - Abdali, 1391, s. 186). Zira bununla hikâye anlatıcıları söz konusu kişiyi Ehlibeyt'le ilişkilendirip, Sultan Selim'i de Ehlibeyt düşmanı olarak göstermek istemişlerdir. Mir İsmail Sultan Selim'i has bahçede uyurken bulur. Sultan'ı uyandırır. Ateş püsküren ejderhayı karşısında görünce neye uğradığını şaşırarak Sultan Selim, *Sen de kimsin diye sorar. Ben Mir Bakır Acorpez'in oğlu Seyyid Mir İsmail'im* der. Sultan Mir Bakır'ın adını duyunca yerinden doğrulur ve yastığının altındaki hançerine uzanır. Ancak Mir İsmail ondan önce davranır. Sultanın göğsüne oturur, kollarını tutar ve kendisini tokatlar. Sonra ağzını bir bezle kapatır. Has odadaki cariyelerin hepsi baygın yatmaktadır. Mir İsmail ağzını kapadığı sultanı has bahçenin ortasına kadar taşır ve bir ağaca baş aşağı gelecek şekilde asar. Tırnaklarını çeker, onu falakaya yatırır. Sonra saçını ve sakalını tıraş eder. Ardından Şah Abbas'a götürmek üzere kendisinden *nûş-bâd* adlı en sevdiği kadehini ister. Hikâyede Sultan Selim'le Mir İsmail arasında cereyan eden diyalog şu şekildedir:

Sultan Selim, nûş-bâd nedir bilmem dedi. Mir İsmail de sen bilmiyorsan ben sana öğretirim dedi. Sultan'ın eşlerinden birini uyandırdı. Uykudan uyanan kadın, genç adam sen de kimsin diye sordu. Mir, ben Şah Abbas'ın kölesi Mir İsmail'im dedi sonra kadına, sana tek bir soru soracağım ama doğruyu söyle yoksa senin ve kocanın canını alır, ikinizin de başını gövdesinden ayırır buradan öyle giderim, dedi. Kadın ne istediğini sordu. Mir İsmail nûş-bâdın yerini sordu. Kadın gel sana göstereyim dedi. Mir İsmail'i yakındaki bir dehliz kapısına getirdi. Eğilerek içeri girdiler. Dehlizin ortasında duran bir taht gördüler. Tahtın üzerinde bir kadeh duruyordu. Mir İsmail kadehi aldıktan sonra o dar kapıdan tekrar dışarı çıktı. Elindeki kadehi bahçede akan suya daldırıp başına dikti. O sırada kadehten bir ses duyuldu: Nûş-bâd! (Afîyet olsun). Mir İsmail kadehi heybesine koyduğu gibi sultanın has bahçesinden ayrıldı (Efşar & Efşarî, 1393, ss. 162- 163).

Sultan Selim ayrıca hikâyede “birkaç söz de Sultan Selim'den dinle” şeklinde ara başlıklarla konuşturulur. Örneğin Sultan Selim ile veziri arasındaki diyaloglardan birisi şu şekilde nakledilir:

Sultan Selim bağırdı: Şu kadın kılıklılar dün gece başucuma kadar geldiler. Tırnaklarımı çektiler, bıyığımı sakalımı kestiler. Canımdan çok sevdiğim nûş-bâd kadehimi alıp götürdüler. Dört bir yana haber salın hazırlıklar tamamlasın, İran'a gidiyoruz, dedi. Vezir, hünkârım bu şartlarda İran'a gitmemiz maslahat olmaz. En iyisi Hürmüz Karânî'yi İran'a göndermek dedi (Efşar & Efşarî, 1393, s. 165).

7.2. Hasan Çelebî

Hasan Çelebî hikâyedeki en önemli Osmanlı pehlivanlarından/savaşçılarından birisidir. Birçok kez Kızılbaş akıncılarla karşılaşmış ve onlarla göğüs göğüseye çarpışmıştır. Erzurum'dan İstanbul'a kadar pek çok hadisenin

odağında yer alır. Başarılı olduğu yerde Sultan Selim tarafından ödüllendirilir, başarısızlıklarında ise cezalandırılmak istenir. Kızı Sümbül Banû İranlı savaşı Mir İsmail'e aşık olur ve onunla İran'a kaçar. Nitekim Hasan Çelebi'nin Sultan Selim'le arasında geçen bir diyalog şöyledir:

Sultan Selim, ey veledi-zina senin o melune kızından olmasaydı seni ve Behzad'ı darağacına yollardım ki o kadar asker de kaybetmezdim dedi ve cellada seslendi. Vezir yerinden kalktı ve sultana, ey âlemin kiblesi efendimiz! Şu na-pak herifi de idam ederseniz artık o rafizileri yakalayacak kimsemiz kalmaz dedi (Efşar & Efşarı, 1393, ss. 159-160).

Hikâyeye göre Hasan Çelebi üç Kızılbaş İranlının İstanbul'da gerçekleştirdiği saldırılar sırasında Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'nin eliyle pazarın ortasında infaz edilir ki bu sahne de hikâyede şöyle nakledilir:

Mesih pazara varmış diğer iki dostunun gelmesini bekliyordu. Bir de baktı ki o şöhretli Hüseyin, Hasan Çelebi'yi yakasından tutmuş arkasından sürükleyerek getiriyor. Bir yandan da can-ı gönülden 'Aliyyen Veliyullah' diye bağııyordu... Sonunda Ocak Ali'nin ocağı! Medet Ali'nin mededi! diyerek kılıcını Hasan Çelebi'nin miğferli kafasına indirdi, başı Hüseyin'in ayakları önünde yuvarlandı (Efşar & Efşarı, 1393, s. 164).

7.3. Hürmüz Karânî

Hürmüz Karânî hikâyede Sultan Selim'in veziri tarafından huzura getirilen ve intikam için İran'a yollanmış Osmanlı komutanlarından. Hikâyede Sultan Selim'e İran'a gidip intikam alacağına dair şu şekilde söz verir:

Sultan Selim olanları kendisine anlattıktan sonra Hürmüz Karânî, İran'a gidecek ve o Şeyhoğlu'nun (Şah Abbas'ın) başını gövdesinden ayırmayana kadar da geri dönmeyeceğim diyerek Sultan'a söz verdi (Efşar & Efşarı, 1393, s. 165).

Hürmüz Karânî adamlarıyla birlikte İsfahân'a giderek intikam saldırıları başlatır. Şehirdeki bir evde adamlarıyla birlikte kalır. Geceleri intikam saldırılarına çıkar. Hüdaverdi, Ferruh Han-ı Mazenderânî ve Genç Ali Han gibi pek çok Kızılbaş pehlivanını öldürür. Bir gece İsfahân'daki Mollabaşı'nın – ki bu kişinin Şah Abbas tarafından takdir edilerek kendisine Osmanlı'daki Şeyhülislam makamına denk gelen bir makam tevdi ettiği (Okumuş, 1991, s. 60) ünlü süfi şair Şeyh Bahâî (ö. 1622) olması muhtemeldir. Çünkü hikâyede Şeyh Bahâî'nin adı da geçer (Efşar & Efşarı, 1393, s. 188)- evine girerek ayak tırnaklarını söker ve saçını sakalını keser. Kendisine Hürmüz Paşa diye seslenmesini isteyen Hürmüz Karânî sonunda bir kervansaray kahvehanesinde Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'yle karşılaşır. Bu karşılaşma hadisesinde aralarında geçen diyalog ise şu şekildedir:

Hüseyin Kürd; Kimsin diye sordu. Ben Âl-i Osman ocağının nazar kıldığı Hürmüz Karânî'yim diye cevap verdi. Hoş geldin sefalar getirdin, hadi bismillah, dedi Hüseyin Kürd. Sana diyeceğim tek bir şey var ve eğer yaparsan pişman olmazsın. Önce gel şu batıl olan dininden vazgeç ve şu tertemiz 'Aliyen Veliyullah' kelimesini ikrâr et. Sonra halktan aldıklarını onlara iade et. Bunu yaparsan seni şahın huzuruna götürür, canını bağışlamasını dilerim sonra da Seyyid Mir Bakır'ın has adamlarından olmanı sağlarım. Böylelikle sen de İranlı dilaverler arasına katılırsın. Eğer bu dediğimi yapmazsan Ali'nin ruhuna yeminler olsun ki şu keskin kılıcım seni ikiye ayırırım, dedi. Hürmüz, seninle savaşacağım eğer beni yenersen hak üzere olduğumu kabul edeceğim dedi ve böylece iki pehlivan kapışmak ve kozlarını paylaşmak üzere harekete geçti (Efşar & Efşarı, 1393, s. 172).

Kapışmanın sonunda Hürmüz Karânî yenilir ve hikâye anlatıcısının rivayetine göre "Müslüman" olur. Kürt Hüseyin'in evine giderler. Geceyi onun evinde geçirirler. Sonraki gün Hüseyin'le beraber Şah Abbas'ın huzuruna çıkar ve hizmete hazır olduğunu bildirir. Ancak Şah Abbas kendisini affetmez ve inatla öldürmek ister. Sonunda Hüseyin Kürd'ün ısrarıyla onu affeder. Karânî Şii mezhebine geçtiğini ilan ederek Osmanlılara sırt çevirir ve Kızılbaşlarla birlikte hareket eder. Adamlarından birisiyle memleketine haber yollar ve onları da Şii mezhebine davet eder. Ailesini de İran'a getirir. (Efşar & Efşarı, 1393, ss. 172-174).

7.2. Kaplan Paşa

Hikâyeye göre Hürmüz Karânî'nin saf değiştirip Şii-Kızılbaşlara katılmasını duyan Sultan Selim öfkelenir. Frenk topraklarında -Rumeli ormanlarında- fetihle meşgul Kaplan Paşa olaydan haberdar olur olmaz payitahta döner ve huzura çıkarak yaşananların intikamını almak üzere kırk adamıyla birlikte İran topraklarına gitmek için sultandan izin ister. Adamlarıyla birlikte İsfahân'a gider. İlk İsfahân Darphanesini yağmalar. Ardından bir gece Mollabaşı'nı evinden alır, تنها bir yere götürerek sorgular. Adamlarıyla birlikte ona işkence eder. Bu işkence esnasında geçen diyalogda Kaplan Paşa kendisini ona şöyle tanıtır:

Mollabaşı'nın yüzünü açtılar, karşısında altı yiğit cengâveri görünce, kimsiniz benden ne istiyorsunuz? diye sordu. Kaplan Paşa, Ben Âl-i Osman Ocağı'nın nazar kıldığı dünya pehlivanı Kaplan Paşa'yım diye cevap verdi (Efşar & Efşarı, 1393, s. 176).

Kaplan Paşa karakteri hikâyede Osmanlıların en güçlü savaşçı karakteridir ve başta Şah Abbas-ı Safevî olmak üzere tüm Kızılbaşların kalbine korku salmıştır. Kızılbaş payitahtına kadar sızan Paşa ve adamları gündüzleri şehre yakın tenhalarda sabahlar geceleriye şehre girerek özellikle kervansaray ve kapalı çarşıda karşılaştıkları pehlivanlarla birer ikişer çatışır ve birçoğunu öldürür ya da ağır yaralar. Bu arada Şah Abbas, Mir Bakır ve emrindeki özel cengâverlerine üç gün içinde Kaplan Paşa ve adamlarını bulmalarını emreder aksi takdirde hepsinin cezalandırılacağına dair tehditler savurur. Geceleri kale duvarlarını aşarak şehre sızan Kaplan Paşa ve adamlarının bu sızma girişimleri *Bin Bir Gece Masallarındaki* tasvirlerle özellikle de *Ali Baba ve Kırk Haramilerin* maceralarına benzer. Kaplan Paşa ve adamları onar kişilik guruplarla günlerce baskın düzenler ve her gece ünlü bir pehlivani, bu cümleden Mir Bakır ve Mir İsmail gibi pehlivanlar da olmak üzere bazılarını öldürerek bazılarını da ağır yaralayarak kiminin de saç ve sakalını usturaya vurarak şehirden ayrılır ve sonraki gece tekrar şehre sızarlar. Bu arada Kaplan Paşa'nın kırk kişilik adamlarından bazıları da Kızılbaşlara esir düşer. Öte taraftan Hüseyin Kürd-i Şebüsterî'ye kin güden Celal Yezdî gibi birkaç Şii savaşçıda Kaplan Paşa'nın etkili saldırıları sonucunda *çar yarı* itikadını benimseyerek Sünni olmayı ve Osmanlılarla birlikte hareket etmeyi kabul eder. Ondan sonra da Kızılbaşların önemli ve etkili isimlerine saldırılar düzenlerler. Bu arada Kaplan Paşa'nın şahsında Ehl-i Sünnet bir hayli kötü betimlenir. Örneğin aşağıdaki diyalogda Felamerz adındaki Kızılbaş savaşçıyla kapışan Kaplan Paşa'ya Allah Resulü'nün soyundan gelen seyyidlerin katili olduğu kabul ettirilir ki bu da hikâyedeki bir diğer Şiilik propagandası olarak kayıtlara geçer:

Kimsin diye sordu. Bana Kaplan Paşa derler diye cevap verdi. Felamerz yerinden kalktı, demek Allah Resulü'nün evladının katili sensin dedi. Kaplan, evet benim diyerek elini kılıcın kabzasına götürdü (Efşar & Efşarî, 1393, s. 186).

Bir gece Celal Yezdî'nin yardımıyla Şah Abbas'ın sarayına giren Kaplan Paşa o gece tüm saray ahalisini bayıltır. Şah Abbas'ı uykudayken bulur. Bayıltmak isterken Şah Abbas'la karşı karşıya kalır. Şah Abbas kendisine Türkçe küfürler savurur. İkili dövüşmeye başlar, Şah Abbas'ın başı yarılr. Öldürüleceğini anlayınca hizmetlilerine Hüseyin Kürd-i Şebüsterî'ye haber vermelerini emreder. Nihayet Şah Abbas ve Şehzade Şahverdi'nin de hazır bulunduğu bir çarşı meydanında iki cengâver karşı karşıya gelir ve karşılıklı recez okumalardan, Türkçe edilen çeşitli küfürleşmelerden sonra Kaplan Paşa Hüseyin Kürd'e şöyle seslenir:

Şu batıl olan dininden dön ve çar yarı (dört halifeyi) kabul et. Kabul edersen seni kendimle Rum iline götürür sultana takdim ederim. Sultan seni eşi görülmemiş bir komutan yapar. Hüseyin Kürd Kaplan Paşa'ya ey bacı avradı... diyerek cevap verdi ve yerinden doğrularak kılıcını sallamaya başladı (Efşar & Efşarî, 1393, s. 193).

İkilinin birebir dövüşü Kaplan Paşa'nın ölümüyle sonuçlanır. Kaplan Paşa gibi bir düşmanın öldürülmesiyle İsfehân şehrinde ve sarayda yedi gün yedi eğlence tertiplenir. Bu eğlenceler sırasında Hüseyin Kürd de fırsattan istifade ederek kardeşi Yusuf'u gönlünü kaptırdığı kızla evlendirir (Efşar & Efşarî, 1393, s. 194).

7.3. Gazanfer Paşa

Hikâyede Osmanlı'nın Musul Derbendi olarak yâd edilen Gazanfer Paşa karakteri tamamen hayal ürünü bir karakterdir. Osmanlı devlet idaresinde Şehzade Selim'e (ö. 1597) yakınlığıyla öne çıkmış ve aslen Venedikli olup dülbend gulamlığından Has Odabaşı görevine yükseltilmiş (Erbil, 2019, s. 11) Gazanfer Ağa'nın isminden (ö. 1603) mülhem olması mümkündür ancak hikâyede bunu destekleyecek somut bir bilgi mevcut değildir. Gazanfer Paşa'nın hikâyedeki rolü Musul'da eğlence düşkünü bir Osmanlı seraskeri olarak karakterize edilmiştir:

Musul'da Gazanfer Paşa dedikleri na-pak bir derbend vardı. Bir gece Seyyid Mir Bakır'ın gözde pehlivanlarından Emir Kulî Kumî ile Mir Hüseyin isimli iki yiğidi evine götürdü. Gece birlikte şarap içtiler. Birden Mir Hüseyin'e gel kucağıma otur dedi. Mir Hüseyin yerinden kalkıp onun yanına oturdu. Onu birkaç kez dudaklarından öptü. Mir Hüseyin Emir Kulî'ye beni bu Osmanlılara peşkeş için mi buraya kadar getirdin diye sordu. Gazanfer Paşa, genç oğlan ben seni bu meclisin sakîi olarak seçtim diyerek tekrar boynuna sarılınca Emir Kulî seni utanmaz herif Resulullah'ın evladına böyle mi davranılır diyerek hançeriyle Gazanfer Paşa'nın boğazını kesti. Adamlarıyla çatıştı sonra da izini kaybettirdi (Efşar & Efşarî, 1393, ss. 104-105).

7.4. Ömer Paşa

Hikâyede Osmanlı'nın Musul Hâkimi olarak gösterilen Ömer Paşa'da tıpkı Gazanfer Paşa gibi hayali bir karakter olup o da hikâyede aynen Gazanfer Paşa gibi gaddar ve aşırı eğlenceye düşkün biri olarak resmedilmiş ve Şii-Kızılbaş savaşçı Emir Kulî Kumî'yle karşı karşıya getirilerek karakterize edilmiştir. Hikâyeye göre Ömer Paşa Musul Derbendi Gazanfer Paşa'yı öldürdüğü için Emir Kulî Kumî'yi tutuklatarak zindana attırır. Ancak zindanda Osmanlılar tarafından te'dib edilmiş Ahmed Beg-i Hoyî adlı eski bir "İranlı eşkiya" tarafından

kurtarılır (Efşar & Efşarî, 1393, s. 106). Eşkîyalık sisteminin (Ekinci, 2021, ss. 143-150) çeşitli yönlerinin de görüldüğü bu kısımda Gazanfer Paşa'nın kardeşi Fezzal Han da ağabeyinin akıbetinden haberdar olur. İstanbul'dan Musul'a gelerek Ömer Paşa'yla birlikte Emir Kulî'yi bulup cezalandırmak ister. Osmanlı egemenliğindeki Musul'da olaylar bu şekilde gelişirken Seyyid Mir Bakır'da öğrencisi Emir Kulî'yi bulmak ve cezalandırmak için Musul'a gelir. Kendisini bulur ancak cezalandırmaktan vazgeçer. Üçü bir gece bir plan yaparlar ve Ömer Paşa'nın konağına baskın düzenlerler ki hikâyede bu olay da şöyle anlatılır:

Üçü birden oturup konuştuktan sonra Ahmed Beg, Ömer Paşa'nın konağına gitti. Onu yakalayıp bir ağaca bağladı, elindeki değnekle onu bir güzel dövdükten sonra sakal ve bıyığını usturaya vurdu. Seyyid ise konaktaki atları yükleriyle birlikte alıp cengâverleriyle birlikte İran'a döndü (Efşar & Efşarî, 1393, s. 110).

7.5. Kamfâl Paşa

Seyyid Mir Bakır Acorpez'in öğrencisi Emir Kulî Kumî'yi bulmak üzere gittiği Musul'daki kervansarayda karşılaştığı bir Osmanlı emiri ve cengâveri. Hikâyede kendisi ve adamları Seyyid Mir Bakır tarafından öldürülürler (Efşar & Efşarî, 1393, s. 109).

7.6. Osman Çelebî

Hikâyede Hasan Çelebî'nin oğlu ve Sümbül Banû'nun erkek kardeşi şeklinde pasif bir savaşçı olarak karakterize edilmiştir. Kız kardeşinin Kızılbaş rafizilerle yakın olmasından rahatsızdır. Kızının kendi bağ evinde rafizilerle ayş ü tarab meclisi kurduğunu duyan Hasan Çelebî oğlu Osman Çelebî'yi onları yakalaması için görevlendirir. Osman Çelebî otuz adamıyla bağ evine gider. Kızkardeşi Sümbül Banû Mir İsmail'in şarabına uyku ilacı koyar ve kardeşi Osman Çelebî tarafından öldürülmesin diye onu bir sanduka içerisinde saklar. Ancak kardeşinin ısrarı üzerine sandığı kardeşine verir. Osman Çelebî sandukayı önce babasına sonra da babasının emriyle Sultan Selim'e götürür. Sultan Selim Mir İsmail'in infaz edilmesi emrini verir ancak Efendi yani Şeyhülislam tarafından engellenir ve infazı bir sonraki güne bırakılarak zindana atılır (Efşar & Efşarî, 1393, ss. 152-153).

7.7. Sasan Frenkî

Hikâyede Sultan Selim ile Şeyhülislam ve diğer Osmanlı cengâverlerinin huzurunda adamlarıyla birlikte kılıç-kalkan gösterileri yapan bir cengâver olarak karakterize edilmiştir. Yukarıda adı geçen Mir İsmail'in zindana atılmasından sonra Sultan Selim, eğlence olsun diye bir gösteri tertiplenmesini ister ve meydana Sasan Frenkî ile adamları getirilir. Ahali kalabalıklar halinde meydandaki pehlivanların yaptığı gösteriyi izlemek için toplanmıştır. İstanbul'da geceleri saldırılar düzenleyerek yağma eylemleri yapan Hüseyin Kürd ile Mesih Dükmebend de kalabalığın arasına karışmışı meydandaki gösteriyi izler. Sasan Frenkî meydana bir yandan gösteri yapar bir yandan da kendisini izleyen Sultan Selim'e hitaben recezler okur, şöyle seslenir:

Ey Sultan(ım)! Ya bana bir buyruk verip fermanımı mühürle(yin) ya da karşıma benimle atışacak bir yiğit çıkar(ın) ki ona gününü göstereyim! Çünkü ben İran'a gitmek ve oradaki dilaverlerle bizzat atışmak isterim. Ey Sultan-ı Rum! Karşıma birini çıkar çünkü o İranlıların kulağına halkayı ben geçirmek -köle etmek ve teslim almaktan kinâyedir- isterim (Efşar & Efşarî, 1393, s. 153).

Sasan Frenkî'nin meydana söylediklerini duyan Hüseyin Kürd dayanamaz ve atı Karakitas'a bindiği gibi Sasan Frenkî'nin karşısına atılır. Hikâyedeki bu anlatı gerek İranlı-Safevî kimliğini ön planda tutan gerekse Osmanlıyı aciz gösteren ve satır aralarında Türkçe ifadelerinde yer aldığı betimlemelerle doludur ki şöyle nakledilir:

Hüseyin Kürd atıyla meydana atıldı. Ey avradı bacı buyur gel, yiğitsen beni köle et! dedi. Sultan Selim, Efendi (Şeyhülislam) ve cengâverleriyle birlikte meydana olan bitenleri izliyordu. Sasan'ın karşısına dikilen Rüstem sıfatlı o yiğidi görünce Sultan Selim, bu itin karşısına dikilen bu gençte kimin nesidir diye sordu. Sonra da korkarım ki onu şimdi paramparça edecek, yazık olacak delikanlıya diye ekledi. Sultan'a, o gördüğünüz İranlı bir delikanlıdır, dediler. Sultan, cesur ve dürüst birine benziyor, sanırsın Allah İranlıların yüreğine hiç korku vermemiş, dedi... Sultan Selim ve adamları aralarında kimin kazanacağına dair iddiaya girdiler...O devrin dilaveri, o zamanın yiğidi ve dile gelmiş kaplani, öldürüm-öldürüm nidaları arasında bir koç gibi gerisin geriye gitti sonra da bir aslan gibi öne atıldı ve gökte parıldayan kılıcıyla o meluna üzerine atladı... Sultan Selim ve yanında hazır bulunan Osmanlı efradı gördükleri karşısında tir tir titremeye başladılar... Hüseyin Kürd yürekte çektiği o 'Ya Ali' bağırsıkları arasında tut ki men ölmedim! diyerek keskin kılıcını Sasan'ın başına indirip gövdesinden geri çekti ve böylelikle o herifi ikiye ayırdı... Sultan eğlence tertip edilmesini istedi. O İranlı cengâveri bulup getirin!

dedi. Ancak o Kürt Hüseyin çoktan atına binmiş koca meydanı tozu dumana katarak izini kaybetmişti (Efşar & Efşarî, 1393, ss. 153-154).

7.8. Ömer Bahadır

Hikâyede Hürmüz Karânî'nin yaveri ve sağ kolu olan bir Osmanlı cengâveridir. O da tıpkı ustası Hürmüz Karânî gibi saf değiştirip Kızılbaşlara katılır ki hikâyede bu olay da şöyle geçer:

Gece vakti Hüseyin Kürd'ün evini sordu. Onu eve kadar getirdiler. Hüseyin, kimsin gecenin bu vaktinde ne istiyorsun diye sordu. Duymuşsan şayet ben Ömer Bahadır, Hürmüz Karânî'nin yaveriyim dedi. Dün gece ustam benimle dövüşebilecek kimse var mı diye sordu ben de evet Hüseyin Kürd seninle dövüşür diye söyleyince bana öyle bir tokat attı ki ağzımdaki iki dişim kırıldı, dedi ve devam etti: Onun yerini biliyorum ondan intikamımı sen al istiyorum dedi ve ekledi: Ben önce Müslüman olacağım sonra sen bana ne istersen onu yaparsın' dedikten sonra o tertemiz kelimeyi -Aliyen Velîyullah'ı- ikrâr etti (Efşar & Efşarî, 1393, ss. 152-153).

Hikâyedeki bu önemli karakterler dışında Sünnî-Osmanlı kimliğiyle beraber Osmanlının dinsel ve kültürel geleneğini yansıtan daha pek çok yan karakter de bulunmaktadır. Ancak bu yan karakterlerin hikâyenin genel dokusuna ve oluşturmak istediği izleğe doğrudan bir etkisi olduğu söylenemez.

8. SONUÇ

Tarihsel bilgi ve kronoloji açısından bir hayli problemli olup gerçeklerle örtüşmeyen, içerisinde de birçok fantastik unsur ve betimlemelerin olduğu söz konusu destansı bu halk hikâyesinin mezhep temelli ideolojik bir propaganda anlatısı olarak kullanıldığı, hikâye anlatıcılarının hikâyeye hem Şii mezhebi hem de milliyet ve İranîlik kimliği giydirdiği görülmüştür. Safevî ve Kaçar dönemlerinde halktaki vatanperver ve mezhebî duyguları uyandırmaya yönelik kurgulanıp kullanılmış işbu hikâyenin Şii-mezhebî yönünün İranî-millilik yönünden daha baskın olduğu da anlaşılmıştır. Hikâyenin genel olarak Sünnî inanç geleneğine karşı konumlandırıldığı, Sünnî Özbek ve Babürlülerle birlikte Sünnî kimliğine sahip Osmanlılara karşı nefret unsurları taşıdığı açıktır. Şah Abbas-ı Safevî ile aynı dönemde yaşamadığı halde anlatıya anakronik olarak Yavuz Sultan Selim'in özellikle dâhil edilmesi, Şii propagandasının bir sonucu olarak yapılmış bilinçli bir tercihtir. Bu durum hikâye anlatıcılarının Çaldıran yenilgisiyle birlikte meseleye rövanşist duygular katarak intikamcı heveslerle hareket ettiklerini göstermektedir. Yavuz Sultan Selim'in hikâyede defalarca aşağılanarak küçük düşürülmesi, Çaldıran Savaşı'nın İran toplumunun belleğinde bıraktığı iz ve etkinin boyutunu göstermesi açısından dikkate değerdir. Nitekim Şii-Safevî toplumunda Çaldıran yenilgisinden sonra ortaya çıkan bu kollektif duygunun hikâyenin bütününe hâkim olduğu, bu durumun da Osmanlıları temsil eden her karakterin aşağılanmasına sebebiyet verdiği, dolayısıyla İranlı hikâye anlatıcılarının benzer edebî metin ve anlatılar üzerinden bir tür hesaplaşmaya gittiği anlaşılmıştır. Çünkü hikâye anlatıcıları genel olarak şahlar ve saray mensupları olmak üzere hikâyeye dâhil ettikleri stereotip karakterlerle toplum yapısını düzenlemek istemiş ve Safevîlerin dünyevî-mezhebî bakış açılarına uygun ideolojik bir hedefle bunu kitleler nezdinde yasallaştırmaya ve kabule çalışmıştır. Bu yönüyle hikâyedeki Şii-Safevî fanatizmi bir hayli belirgindir ve Safevîlerin dayandığı politikaların meşruiyetini güçlendirmek adına kurgulanmış bir hikâye olarak araçsal bir propaganda anlatısı şeklinde Şii avam halkı etkilemek üzere kullanılmıştır. Hikâyede Yavuz Sultan Selim'le ilgili dikkat çeken bir diğer hususta her ne kadar aşağılansa da Sultan'ın Şah'ın adamları tarafından öldürülmemiş olmasıdır. Hikâyede Yavuz Sultan Selim'in cezalandırılmasına yönelik betimlemeler sıklıkla anlatılmışsa da özellikle “öldürülmemesi” tercih edilmiştir. Zira tarihte genellikle şahlar ve sultanlar birbirini öldürmektense cezalandırmayı tercih etmişlerdir ki makaleye konu hikâyede de Yavuz Sultan Selim'e karşı benzer bir yaklaşım söz konusudur. Hikâyede göze çarpan diğer bir hususta hikâyenin geçtiği geniş coğrafyadır. Zira bu coğrafya aynı zamanda İran'ın Sasanilerden günümüze dek taşıdığı ideal ülkü sınırlarını göstermektedir. Hindistan'ın belli kısımlarıyla Kafkasya'nın güneyi, Mâverâünnehir, Mezopotamya ve Anadolu'yu da kapsayan bu geniş sınırlar büyük İran ülküsünün bir yansıması olarak hikâyede tebellür etmiştir.

Ana olay örgüsü komşu halkların sözlü ve folklorik edebiyatına da yansımış olan bu hikâyede sözünü ettiğimiz bu dış yansımalarla birlikte önemli bir takım iç yansımalar da vardır. Ki bu iç yansımaları şöyle özetlemek mümkündür: Safevî tarihi kaynakları Şah Abbas iktidarı döneminde Safevîlerin askeri sisteminin belkemiğini oluşturan Kızılbaş birliklerinden bağımsız “yetim” adı verilen askeri müfrezelerden söz eder. Bu müfrezelere İran'daki farklı etnisitelere mensup kişilerin özel olarak seçildiği de belirtilir ki söz konusu hikâyede bu siyasetin akis ve tezahürleri görülür. Nitekim hikâyenin başkahramanı olan Hüseyin Kürd-i Şebüsterî'nin etnik kimliği, bazı Kürtlerin İsfahân Sarayında tutularak, merkez tarafından hizmetlerine muhtaç olunduğunu ve bu kişilerle üst düzey resmî ilişkiler geliştirildiğini açıkça göstermektedir. Kahramanın bu kimliği ve memleketinin coğrafik konumu, Kürt aşiretlerinin ikamet ettiği yerler olarak, batı İran'ın dağlık bölgeleriyle sınırlı olsa da bu durum bir başka açıdan hikâyede Safevî ordusunun Şah Abbas döneminde yeniden yapılandırılmasında ve siyaseten konumunu sağlamlaştırmasında Kürtlerin oynadıkları belirleyici rolü de ifade etmektedir. Dolayısıyla makaleye

konu bu hikâye, Kürtlerin sözü edilen bu rolünün tarihi kaynaklar dışında edebî metinlerde dâhil olmak üzere, dönem eserleri üzerinden daha fazla incelenmeye tabi tutulması gerektiğini bir kez daha göstermektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmedzade, H. (2004). *Ulus ve roman*, Pêrî Yayınları.
- Alver, K. (2006). Edebiyat ve kimlik. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi* (2), 32-43.
- Anonim (tarihsiz). *Dastan-ı şirin-i hüseyin kürd*. Aftab.
- Arabi Haşimî, Ş. & Abdali, F. (1391). Nakş-ı kürçiyân der sahtar-ı nizamî-i sefeviyan, *Faslnâme-i ilm-i Pejuhişi-i Tarih*, 7 (26), 1-15.
- Asîf. M. H. (1348). *Rüstemü't-tevarih*. (M. Muşirî, Haz.). Tehran.
- Ateşsuvda, M. A. (1386). Berresî-i saht-ı destan-ı amiyane-i hüseyin kürd-i şebüsterî, *Mecelle-i Zeban ve Edebiyat-ı Farisî*, 3 (2), 9-50.
- Axworthy, M. (2016). *İran aklın imparatorluğu*. (Ö. Gitmez, Çev.). Say Yayınları.
- Aydınlu, S. (2011). *Firdevsî'nin şahname'sinde kurtler*, (E. Çardaklı, Çev.) Avesta.
- Azizifer, E. A. (1397). Cestari der tip-şinasî-yi şahân, der kıssaha-yi âmiyane-i farisî, *Du Mahnâme-yi Ferheng ve Edebiyat-ı Amme*, 7 (25), 157-180.
- Bağcı, N. (2023). *Farsça halk hikâyesi emir erselân-ı nâmdâr'da âşık ile maşûk*. Fenomen.
- Bayat, H. & Haydarî, M. & Rahimiferd, Ş. (1398). Tahlil-i goftuman-ı intikadî der dastan-ı hüseyin kürd-i şebüsterî, *Du-mahnâme-yi Ferheng ve Edebiyat-ı Amme*, 7 (29), 93-111.
- Blance, L. L. (1375). *Zindegî-i şah abbas* (V. Şadan, Ter.). Esâtir
- Boratav, P. N. (2020). *Halk hikâyeleri ve halk hikâyeciliği*. Bilgesu.
- Boyajian-Surenians, V. (2007). A baluchi episode from the "Hoseyn-kord-e Shabestari Cycle" *Iran & the Caucasus*, vol. 11, no. 2, pp. 249-254, Brill.
- Caferpûr, M. (1401). Ez yetimdestani ta kurci-i tarihi, ispat-ı huviyyet-i na-şinahte-i hüseyin kürd-i şebüsterî ber paye-i şevahid-i tarihî ve edebî, *Neşriye-yi İlmî-yi Cestarha-yi Nuvin-i Edebî*, 216 (Bahar), 21-51.
- Caferpûr, M. (1401). Nüşeşinasî-yi kohenterin camî-i rivayat-i hemase-yi yetimnâme ve diger dest-nivisha-yi an, *Faslnâme-i İlmî Metnşinasî-i Edeb-i Farisî Danışgah-i İsfahân*, 59, 14 (53), 73-90.
- Cemil, S. İ. & Beyât, H. (1399). Derk-i nadürüst-i ma'na-yi kürd der şahname, *Faslnâme-i İlmî-i Kavîşnâme*, 21 (47), 191-209.
- Dehnevî, Z. D. & Penderî, Y. C. (1390). Berresî-i unsur rivayet der kisse-i hüseyin kürd-i şebüsterî, *Edeb pejuhi* 17, 143-163.
- Ebû Saîd, Muhammed b. Münevver (1371). *Esrârü't-tevhîd fî makamâtî's-şeyh ebî sa'îd, I-II* (Ş Kedkenî, Tsh.). Agâh.
- Efşar, İ. & Efşarî, M. (1393). *Kisse-i hüseyin kürd-i şebüsterî*. Neşr-i Çeşme.
- Ekinci, M. Rezan. (2021). "Mîr-i Aşiretten Eşkıyalığa: Aşiret Hanedan Üyelerinin Makbulden Madunlaşma Sürecine Bakış 1800-1855". *Nubihar Akademi*, 4 (16), 143-168.
- Ekinci, M. Rezan. (2023). "Peymana Hikimdarın 1535, Peymana Qanûnî Siltan Silêman Digel Hakimên Kurd", *Dewlet û Mîrgehên Kurdî li Serdemên Naverast û Nû da*, Bergê Dûyê, Zakho Centre For Kurdish Studies, Zakho Kurdistan, Irak, ss. 17-31.
- Erbil, B. (2019). *Gazanfer ağa, hayatı ve yaptırdığı eserler* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Farukî, Ö. (1362) *Nigah-i be tarih ve ferheng-i kordistan*. İntişârat-ı Şerk
- Ferehveşî, B. (1386). *Karnâme-i Erdeşir-i Babekân*, Tahran: İntişarat-ı Danışgah-ı Tehran.
- Fethî, K. (1400). Edeb-i pehlevanî ve karbord-i an der amuziş-i tarih, *Neşriye-yi Puyîş Der Amuziş-i Ulûm-i İnsanî-i Danışgah-ı Ferhengiyan* 22 (Bahar), 63-75.
- Firdevsî, Ebû'l-Kasım. (1384). *Şahnâme*. Emir Kebir.
- Güvenç, A. Ö. (2022). Halk hikâyelerinin işlevleri. *Turcology Research*, 73, 57-83.
- Hatibî, E. (1385). Hüviyet-i iranî der şehname, *Name-i Ferhengistan* 8/4, 69-76.
- Heyrendiş, A. & İbrahimî, A. (1391). Ehemmiyet-i edebiyat-ı folklorik der baz-nemayi-i tarih-i ictimai, murur-i ber kıssa-i hüseyin kürd-i şebüsterî. *Tahkikat-ı Tarih-i İctimai, Pejuheşgâh-ı Ulum-i İnsanî ve Mutalâat-ı Ferhengî* 2 (2), 41-54.
- Johnson, R. S. (2004). The hyderabad connection in the hoseyn-e kord. *Deccan Studies*, 2 (2), 73-85.
- Johnson, R. S. (2007). Yuzbashi-ye kurd bacheh and 'abd al-mu'min khan the uzbek: a tale of revenge in the dastan of husayn-e kurd. *Dogana, AIEP Editore Srl*, 165-179.
- Kadrî (1396). *Cerûnnâme*, (M. B. Vusûkî & A. Heyrendiş, Haz.). Miras-ı Mektûb.
- Karpat, K. H. (2009). *Osmanlı'dan günümüze edebiyat ve toplum*. Timaş Yayınları.
- Keykâvus, Unsuri'l-Meâli. (1380). *Kabusnâme*. (G. Yusufi, Ed.). İlmî Ferhengî.
- Kızılbaşlar Tarihi* (2016). (T. Gündüz Ter.). Yeditepe
- Konukçu, E. (2002). Kutûbşâhîler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26, 45-47 Ankara.
- Mahcûb, M. C. (1386). *Edebiyat-ı amiyâne-i iran*. Neşr-i Çeşme.
- Malmîr, T. (1387). Kürd der şahname, *Mecelle-i Mutalâat-ı İran*, 7 (14), 161-174.
- Marzolph, U. (1999). A treasury of formulaic narrative: the persian popular romance hosein-e kord. *Oral Tradition*, 14/2 279-303.

- Mer'eşi, S. Z. (1345). *Tarih-i taberistan, rüyan ve mazenderan*, (M. H. Tesbihî, Haz.). Müessese-i Matbuatı-i Şerk.
- Merçil, E. (1974). Fars meliki selçuk-şahın hayatı ve paraları. *Tarih Enstitüsü Dergisi*, İ.Ü.E.F. (4-5), 23-34.
- Müfredkehlân, C. (1389). Tebarşinasî-i efsanae-yi hüseyin kürd, *Du Haftenâme-i Rudekî*, 5 (61-62), 34-35.
- Okumuş, Ö. (1991). Âmilî, Bahâeddin. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 3/ 60-61 İstanbul.
- Pekol, F. (2023). *Siyasal, sosyal ve kültürel açıdan dunbulî aşireti* [Doktora Tezi]. Atatürk Üniversitesi.
- Pospelov, G. (1995). *Edebiyat bilimi*. (Y. Onay, Çev.). Evrensel Basın Yayın.
- Riyahî, M. E. (1387). *Firdevsî*. İntişarat-ı Terh-i Nû.
- Savory, R. (2021). *Safevîler devrinde iran*. (Ö. Koçak, Çev.). Bilge.
- Selimiferd, A. (1371). *Gûne-yi berresi ve tahkik der movrid-i ûvza'-i tabi-î, iktisadî ve insanî-i şebüster*. Şekâyık.
- Serverî, N. H. (1399). Zevâl-i şahsiyet-i eyyar der dastan-ı hüseyin kürd-i şebüsterî, *Metn-i Pejuhişi Edebî*, 24 (85) 113-137.
- Seyfuddini, A. R. (1384) *Hüseyin kürd-i şebüsteri I*. Koknûs.
- Sözen, E. (1999). *Kimliklerimiz*. Birey.
- Stanfield-Johnson, R. (1385). *Heyderabâd der dastan-ı hüseyin kürd-i şebüsterî*, İçinde Efşar, İ., & Efşarî, M. (Ed.). Kısse-i hüseyin kürd-i şebüsterî (ss. 461-471). Neşr-i Çeşme.
- Şener, A. (2020). Edebiyat ve ideoloji ilişkisi bağlamında salambî romanı, *İdil-Ural Araştırmaları Dergisi*, 2 (1): 81-110.
- Türkman, İ. (1389). *Tarih-i âlemâra-yi abbasî I-IV*. (İ. Efşar, Haz.). Emir Kebir.
- Türkmanîazer, P. & Eyvezî, Z. (1401). Baznemayî-i daiyeha-i siyasi, mezhebî ve ferhengî-i hakimiyet-i sefeviyan der dastan-ı hüseyin kürd-i şebüsterî, *Kohennâme-i Edebî Parisî*, 13 (1), 175-202.
- Türkoğlu, İ. (2010) Şeybânîler, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 39, 45-47, İstanbul.
- Xanî, E. (2024). *Mem û zîn*, (M. Öztürk, Çev.) Çınaraltı.
- Yıldırım, N. (2008). *Fars mitolojisi sözlüğü*. Kabalcı.
- Yıldız A. (2017). *Hunera vegotina bedew a devkî û nivîskî I*, Lorya.
- Zarrabî, A. K. (1379). *Tarih-i kaşan*, (İ. Efşar, Haz.). Emir Kebir.
- Zekaveti Karagozlû, A. R. (1387). *Kıssaha-yi amiyâne-i iran*. Sûhen.

ÇALIŞMANIN ETİK İZNİ

Yapılan bu çalışmada birincil kaynaklara dayalı arşiv çalışması olduğundan etik izni belgesine gerek duyulmamaktadır.

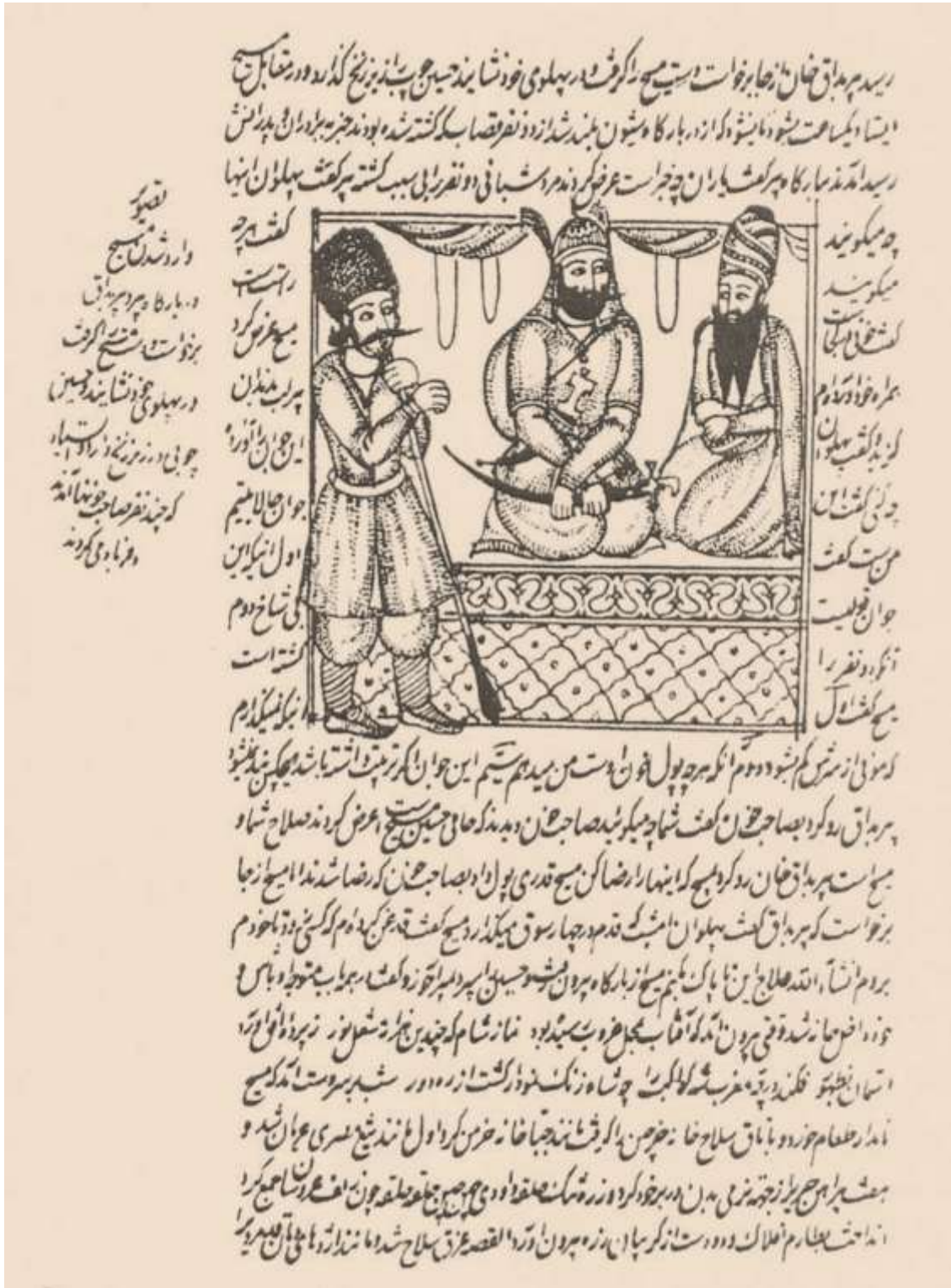
ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışma tek yazarlı olduğundan metnin tamamı tek yazar tarafından hazırlanmış olup katkı oranı % 100'dür.

ÇATIŞMA BEYANI

Araştırmada herhangi bir kişi ya da kurum ile finansal ya da kişisel yönden bağlantı bulunmamaktadır. Araştırmada herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EKLER



Ek-1. Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'nin hikâyede ortaya çıktığı ilk anlatı yeri. Kendisini Tebriz Beylerbeyi II. Pir Budak Han'a arz eden Mesih Dükmebend-i Tebrizi'nin yanında yerel kıyafetleriyle ve elinde çoban değneğiyle dururken görüldüğü minyatür (Marzolph, 1999, s. 280).



Ek-2. Hüseyin Kürd-i Şebüsterî'yi çoban olarak resmetmiş bir minyatür. Üst kısımda onu Şah Abbas'ın pehlivanı ve Şahnâme'deki Tehimten (Zâl oğlu Rüstem) ile ilişkilendiren “cennet mekân Şah Abbas devrinin pehlivanı ve zamanın Tehimten'i Hüseyin Kürd-i Şebüsterî'nin sureti” şeklinde bir başlık görülmektedir (Marzolph, 1999, s. 295).



Ek-3. Bazı kaynaklarda "Kürd bir deniz korsanı" olarak da anılan Hüseyin Kürd-i Şebüsteri'nin savaşçı dostlarıyla birlikte deniz yoluyla Hindistan'a giderken, karşılarına çıkan deniz yaratıklarını öldürdüklerini gösteren bir minyatür (Marzolph, 1999, 289 & Johnson, 2004, s. 76).



Ek-4. Hüseyin Kürd-i Şebüsterî'nin anonim taş baskı versiyonunun kapağında da yer alan Kaçar dönemine ait temsili bir minyatürü. Bu minyatürde Osmanlı-Safevî yahut Safevî-Özbek orduları karşı karşıyadır ve hikâyenin başkahramanı rakip bir cengâverle meydanda birebir dövüşmektedir (Anonim, tarihsiz, s.140).